

BOTH ÖDÖN

Szemere Bertalan belügyminiszter
sajtórendelete
és a vezetése alatt álló minisztérium
sajtóügyi tevékenysége 1848-ban



A Népek Tavaszsa forradalmi napjainak gyümölcsként 1848-ban hazánkban is megszületett a feudális sajtókööttségeket felváltó *polgári sajtószabadság*, melynek kereteit a jog síkján jórészt a Szemere Bertalan által szerkesztett sajtótörvény, az 1848: XVIII. tc. szabályai határozták meg. Ez a törvény, bár haladó vonásaként örökre *eltörölte a cenzúrát* és a sajtóvétségek tárgyában *bevezette az esküdtszéki bíráskodást*, ideiglenesnek szánt rendelkezéseivel: sajtórendészeti előírásaival, a sajtó útján elkövethető vétségek megtorlására viszonylag súlyos büntetések kilátásba helyezésével, döntően a *kaució* intézményének meghonosításával olyan szűkmarkúan biztosította a gondolatok nyomtatott formában való szabad sokszorosításának és terjesztésének a lehetőségét, hogy a kortársak jelentős hányadából már ismertté vált tervezete is éles támadásokat hívott ki maga ellen. A hírlapi bírálók főként azt kifogásolták, hogy a rendkívül magas összegű kaució letételének megkövetelése miatt a „*tözsérek kiváltsága*” marad az irodalom néhány jelentős ága,¹ a „*dracoi szellemű*” intézkedések annak a veszélynek teszik ki az írókat, hogy politikai rabként a börtönök falai között őszülhetnek meg² és végül, noha nincsenek ugyan többé cenzorok, helyüket a kiadók és nyomdatulajdonosok foglalják majd el, mert nekik kell a pénzbüntetést, sőt a fogságot is elszenvedniök, ha a kiszabott büntetés a szerzőn nem hajtható végre.³ A *Marczius Tizenötödike* c. hírlap sokban erősen túlzó értékítélete szerint a *sajtótörvény tervezetének* „eleje (a sajtóvétségek fogalmának és a kiszabható büntetések meghatározása, valamint a fokozatos felelősségi rendszer bevezetése) *tudós német munka*, a közepe, hol az eljárást illetőleg egy régi országgyűlési poros actára (valójában az 1844. évi, akkor még aligha poros esküdtszéki törvényjavaslatra!) történik hivatkozás, *érthetetlen*, a vége (döntően bizonyára a kaució letételének a megkövetelése) pedig leverő, lesújtó és *vér betűkkel írott*”.⁴ A közvélemény határozott fellépése, amely tüntetésekben is megnyilvánult,⁵ enyhített ugyan a sajtótörvény-javaslat néhány szembetűnő visszásságán, a lapkiadáshoz feltételül szabott kaució összegét például végső soron a felére szállították le, a hatályba léptetett törvény azonban — legfőbb elveit tekintve — mégsem különbözik lényegesen sokat támadott tervezetétől. Ennek magyarázata alighanem az,

¹ *Pesti Hírlap*. 1848. március 23., 7. sz., 247. l.

² *Jelenkor*. 1848. március 26., 37. sz., 149. l.

³ *Marczius Tizenötödike*. 1848. március 25., 7. sz., 26. l.

⁴ *Marczius Tizenötödike*. 1848. március 23., 5. sz., 17. l. — A szövegben alkalmazott kiemelések a következőkben is mindig a tanulmány szerzőjétől származnak.

⁵ *Jelenkor*. 1848. március 28., 38. sz., 153. l., *Marczius Tizenötödike*. 1848. március 22., 4. sz., 16. l.

hogyan az utolsó magyar rendi országgyűlés követői nagy többségének ez a köztötségekkel is terhelt sajtótörvény volt az az eddig és nem tovább, amelyet osztályérdekeinek feláldozása nélkül még elfogadhatott.⁶ A pozsonyi diéta tagjai nem tudták és nem is akarták követni a pozsonyiénnél forradalmibb pesti népet a forradalom útján, amely legalább ösztönösen felismerte, „hogyan a régi s korhadttal institutiókkal a reform mezején megmérkőzni lehetetlen”.⁷

Noha a kemény, helyenként egészen kíméletlen bírálatok a törvény kihirdetése után sem szűntek meg a legszerencsétlenebbnek, boldogtalan firkának, ostobának, természetlennek,⁸ zsarnokinak,⁹ igazságtalannak, a polgári szabadságba ütközőnek, kegyetlennek, a szabad sajtó fogalmával ellenkezőnek¹⁰ és a szabadságot gúnyolónak¹¹ minősített sajtótörvény rendelkezései ellen, az új kormányzat szinte késedelem nélkül hozzálatott ennek a törvénynek a végrehajtásához is. Végrehajtott tevékenysége kifejtésében sem politikai, sem erkölcsi gátlások nem akadályozták, mert hiszen a miniszterek összességének álláspontja minden bizonnyal legalább összecsengett első, 1848 nyarán összeülő népképviselői országgyűlésünk képviselőházi elnökének, ifj. Pázmándy Dénesnek a nézeteivel, aki Komárom vármegye közgyűlésén 1848. május 1-én előterjesztett követjelentésében az *áprilisi törvényeket*, külön is kiemelve közöttük a szabad sajtó tárgyában hozottat, olyan *oszlopoknak* minősítette, „*mellyeken a népnek megelégedése s boldogsága nyugszik*”.¹² Első minisztereink többségükben magukévá teheték *Vörösmarty Mihálynak*, a politikában sem egészen járatlan költőnek a véleményét is, aki szerint „*a szellemi szabadság a sajtótörvény által meg van alapítva*”, hiányainak kijavítása pedig a szerzett tapasztalatok alapján az összeülő országgyűlés feladata.¹³

Az áprilisi törvények végrehajtása tárgyában teendő intézkedésekkel nem késlekedett *Szemere Bertalan* belügyminiszter sem, aki már 1848. április 19-i keltezésű *rendelete* praeambulumában kifejezésre juttatta, hogy milyen szempontok, elgondolások vezérlik „*a most hozott igazgatási törvények pontos megtartása, a rendezésiek haladéktalan életbe léptetése*” érdekében. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az 1848-as törvényhozás eredményeként egészen új alapokon és új elemekből épült fel alkotmányunk, mivel „*a hűbéri rendszert a népképviselő, a kiváltságokat a jog, az osztályok közötti különbséget az egyenlőség, az önkényt pedig a felelősség váltotta fel*”. Nem rejtette véka alá azt a meggyőződését sem, hogy „*a felelős kormány természete szerint a törvények szigorú, pontos, részletes megtartását*” kívánja, „*szigorúbb, pontosb, részletesb megtartását, mint eddigelé történt hazánkban*”, mivel „*a törvény fölöttünk, és mi annak csak engedelmes és köteles szolgálói vagyunk*”. Itt hivatkozott rendeletének záró soraiban az új törvényekhez való szoros alkalmazkodáson túlmenően azonban — akarva-akaratlan gyengítve merev törvényességet követelő, általános érvényűnek szánt alapelvét — arra is felhívta a bel-

⁶ Both Ödön: *Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte (A sajtószabadság problémája Magyarországon a reformkorban)* (Szeged, 1956), különösen az 54. s a köv. II.

⁷ *Marczius Tizenötödike*, 1848. március 23., 5. sz., 18. l.

⁸ *Munkások Újsága*, 1848. június 25., július 9., 13., 15. sz., 194., 197., 227. 11.

⁹ *Nép-elem*, 1848. július 4., 3. sz., 11. l.

¹⁰ *Nép-elem, Radical lap*, 1848. augusztus 2., 28. sz., 111. s a köv. II.

¹¹ *Reform*, 1848. június 22., 23. sz., 180. l.

¹² Országos Levéltár. Archivum Regnicolare. *Takács Sándor hagyatéka*, 17. fasciculus 1973. sz.

¹³ *Pesti Hírlap*, 1848. június 4., 74. sz., 513. l.

ügyminiszter a törvényhatóságok vezetőinek a figyelmét, hogy nem tetteik, hanem a *siker alapján* ítéli meg a jövőben eljárásukat.¹⁴

Az 1848. évi sajtótörvény (St. 17. §-a) expressis verbis csupán egy, a sajtóügyekben eljárni hivatott *esküdtszékek* felállítására vonatkozó rendelet megalkotását tette a minisztérium kötelességévé,¹⁵ amelynek *Deák Ferenc*, a vezetése alatt álló igazságügyminisztérium kodifikációs ügyosztálya vezetőjének, Szalay Lászlónak és kivált egyik fogalmazói segédjének, Békey Istvánnak a közreműködésével 1848. április 29-ére eleget is tett,¹⁶ de *Szemere Bertalan* sem mulasztotta el azt, hogy a — felső szinten — belügyminisztériumi hatáskörbe tartozó sajtóügyi kérdéseket rendeletileg szabályozza. Első belügyminiszterünk akkora jelentőséget tulajdonított az általa szerkesztett sajtótörvény gyors és maradéktalan végrehajtásának, hogy a törvényhatóságok elnökeihez címzett „*sajtó körlevelét*”, valójában sajtóügyi rendeletét *sajtó kézírásával* már 1848. április 28-ára megfogalmazta, kinyomtatását 200 példányban elrendelte, május 4-én postáztatta és az ekkor még legalább részlegesen hivatalos lapnak is számító Pesti Hírlapban 1848. május 7-én minden olvasni tudó számára megismerhetővé tette.¹⁷

A 323/B. sz. (1848. ápr. 28-i) *belügyminiszteri rendelet* a sajtóügyek tárgyában (Sr.) három jól érzékelhető részre: egy *praeambulumra*, amelyben a rendelet kiadásának általános indokolását találjuk és két, (1) az időszaki lapokra, illetve (2) a nyomdákra és könyvtárakra vonatkozó konkrét előírásokat tartalmazó *fejezetre* tagolódik. Már előjáróban meg kell említenünk, hogy az időszaki lapokra, a nyomdákra és könyvtárakra megszövegezett szabályok, döntő jelentőségű eltérések nélküli összhangban állanak az 1848: XVIII. tc. (sajtótörvény) III. és IV. fejezeteiben (30—45. §-ban) található rendelkezésekkel. A rendeletet kiadó miniszter magára nézve sem adott felmentést azon általános érvényű, alighanem döntően erkölcsi meggyőződése alól, hogy honfitársaival együtt a törvényeknek neki is engedelmeskednie kell, azok rendelkezésein túl nem léphet.

A rendelet *praeambulumában* abból a ténymegállapításból indult ki a belügyminiszter, hogy hazánkban is megszületett a *szabad sajtó*, amely „*egyik föltétele a nemzet szabadságának*” és egyben mind a kormánynak, mind a nemzetnek — tanácsadói és védelmezői minőségben — „*nélkülözhetetlen szolgálatokat*” teljesít. Nélküle nincs sem haladás, sem javítás, sőt nincs szabadság sem, ti. olyan, „*melly a népé is, és nemcsak keveseké*”. Ugyanakkor azonban „*a sajtó valóságos hatalom, valóságos fegyver*. Értelmes, becsületes, lelkiismeretes ember kezében *áldáshozó* mint a nap; oktalan, álnok és könnyelmű ember kezében *átok* mint a tűz”. Ez tette szükségessé a sajtószabadság törvényi szabályozását, amellyel a „*jogot épségben hagyván, alkalmazásának bizonyos határt*” lehetett kitűzni. A sajtótörvény és tegyük hozzá, a maga védelmében, utalt arra is *Szemere Bertalan*, hogy bár „*sokan igen szigorúnak tartják az 1848: XVIII. t. cikket*”, meggyőződése szerint „*nincs hiedelem, melylyet előadni nem lehetne a nélkül, hogy azon törvénycikk ellen vétség fogna*”.

¹⁴ Országos Levéltár. Belügyminisztériumi általános iratok (O. Lt. Büm. á. i.) 1259: 1848. sz.

¹⁵ 1848: XVIII. tc. 17. §

¹⁶ Both Ödön: *Küzdelem az esküdttbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet* (Szeged, 1960) 20. s a. köv. II.

¹⁷ O. Lt. Büm. á. i. 323: 1848. sz., Pesti Hírlap. 1848. május 7., 50. sz., Hivatalos. Rovat. Belügyminiszteri értesítések. II.

elkövetettni". De különben is — indokolt tovább a miniszter — a sajtóvétség tárgyában „eskütbíróság íté, mely a közvélemény képviselője levén, igazságtalanul ítéhet mindenütt, csak itt nem". Végül még nyomatékosan kifejezésre juttatta Szemere Bertalan azt az akaratát, hogy „különösen szükségesnek” tartja a sajtótörvény pontos megtartását, mivel 1. „a körülményekhez alkalmazva igazságos”, 2. az évenkénti országgyűlésen változtatható és 3. főként, mert törvény: „Kell lenni hatalomnak az álladalomban — hirdette el-lentmondást nem tűrő hangon —, mely minden felett van, és ez a törvény. Ezt ne lehessen büntetlenül megszegni senkinek és soha!”¹⁸

A belügyminiszter sajtóügyi rendeletének az időszaki lapokra vonatkozó része (1—8. pont) lényegileg csupán a sajtótörvény III. fejezete 30., 31. és 36. §-ának végrehajtása tárgyában intézkedik. Elrendeli, hogy a törvényhatóságok elnökei készítsenek összeírást azokról az időszaki lapokról, amelyek törvényhatóságuknak a területén készülnek és ezt 14 napon belül küldjék meg a rendelet kibocsátójának. Az összeírásnak tartalmaznia kell a lap tulajdonosának, kiadójának, valamint szerkesztőjének a nevét és lakcímét, kinek a nyomdájában állítják elő, politikai tartalmú-e vagy más tárgykörű, hetenként hány-szor, milyen formátumban jelenik meg és milyen áron értékesítik. Új lap megjelenése, a már régebben kiadott lapért felelős személynek vagy az előállító nyomdának a változása esetén, illetve ha módosul a lap tartalmának a természete (politikai — nem politikai), a törvényhatóság elnöke időközi jelentést köteles adni, 1848. május 1-től számítva pedig három havonként új összeírást kell a belügyminisztériumba felterjesztenie.¹⁹

Már a St. 30. § 1. pontja bejelentési kötelezettséget írt elő új lapok indításához és a régiéek további megjelentetéséhez. A törvényhatóságok vezetőihez (alispánjához, főkapitányához, grófjához, polgármesteréhez) benyújtandó nyilatkozatnak a törvény szerint tartalmaznia kell *vagyilagosan* a tulajdonos, a felelős kiadó, a felelős szerkesztő nevét, lakóhelyét, illetve még az előállító nyomda megjelölését is. Szemere Bertalan rendeletében nem elégedett meg a vagylagossággal, a tulajdonost, a felelős kiadót, a felelős szerkesztőt és a nyomdát egyaránt feltüntetető nyilatkozatot követelt meg, melynek hiányában a törvényhatósági elnökök köteleességévé tette, hogy akadályozzák meg időszaki lap megjelenését.²⁰ Kissé enyhített viszont a belügyminiszter a St. 36. §-ának me-revségén, amennyiben bírói elmarasztalás következtében fogságot szenvedő felelős személy helyett, a törvénnyel összhangban, 3 nap alatt új felelős sze-nély bejelentését írta ugyan ő is elő, de a lap megjelenését legalább ez alatt a rövid, átmeneti idő alatt a lapért közvetlenül felelős, fogságra ítélt személy helyettesítése nélkül, végső soron a nyomdatulajdonos felelőssége mellett mégis engedélyezte.²¹

A legsúlyosabb ellenérzést, felháborodást már a kortársakból is a *kaució* intézményének a meghonosítása váltotta ki, melynek szabályait a St. 30. § 2., 3. pontjai tartalmazzák. Ezek szerint a részben vagy egészen politikai természetű lapok csak akkor adhatók ki, ha készpénzben vagy ingatlanra kettős biztosí-

¹⁸ A belügyminiszter 323/B/1848. április 28-i rendeletére mindig a törvényhatóságok elnökeihez megküldött, nyomtatott szöveg alapján hivatkozok. Ebből egy példány megtalálható a Csongrád Megyei Levéltár-ban is Szeged város elnökéhez címezve. Szeged város 1848. évi iktatlan, számozatlan iratok.

¹⁹ Sr. Az időszaki lapokra nézve. 1. pont.

²⁰ Sr. Az időszaki lapokra nézve 2. pont.

²¹ Sr. Az időszaki lapokra nézve. 7. pont.

tékkal betáblázott kötelezvény formájában biztosítéki összeg letételére került sor. A naponta megjelenő lapok esetében 10 000, egyébként 5000 forint a kaució összege, amelyet a már korábban is megjelenő lapok két hónap alatt kötelesek letenni. A pénzben letett biztosíték 5⁰/₀-os kamattal „az illető hatóság felügye- lése és jótállása alatt... a letevő részére jövedelmez”. A sajtóvétségért kiszabott pénzbüntetést elsősorban a kaucióból kell levonni, ha azonban abból ki nem telne, az „együttjótállónak” tekintendő szerzőtől, majd pedig rendre ki- terjesztendő a foglalás a felelős tulajdonos, kiadó vagy szerkesztő „egyéb ja- vaira” is. A biztosítéki összegben keletkezett hiányt a marasztaló ítélet kelté- től számított 10 napon belül pótolni kell, „különben annak megtörténtéig a lap nem fog megjelenhetni”. *Szemere Bertalan rendelete* érdemben szinte sem- mit sem változtatott a kaucióra vonatkozó törvényi előírásokon, inkább csak elő- nyűkre pontosította azokat. Elrendelte, hogy az 1848. április 11-ike előtt megje- lenni szokott lapok ettől a naptól számítandó két hónap alatt tegyék le a biz- tosítékat, az ez után megjelenők „a biztosíték letétele előtt ki ne bocsáttathas- sanak. Általában, mely lapnak biztosítékat kell letennie, és nem tette le, annak megjelenése gátoltassék meg”.²² Egy másik előírása értelmében a készpénzben letett biztosítékért mind a törvényhatóság, mind személyesen annak elnöke „jótállással” tartozik.²³ Végül elrendelte azt is, hogy nem a bírói elmarasztalás, hanem a végrehajtás napjától számított 10 napon belül kell kipótolni a törvé- nyesen előírta a biztosítéki összeget, különben a törvényhatóság vezetője „a lapot le fogja tiltani”.²⁴

Az itt tárgyalt rendeletnek az időszakai lapokra vonatkozó fejezete még két fontos, részben rendészeti, részben a büntető eljárásjog körébe is tartozó problé- makört szabályoz. A *St. 30. § 4.* pontjában foglaltakkal azonosan előírja, hogy „a melly időpontban a lap vagy füzet szétküldöztetik, annak egy példánya a felelős személy aláírásával” a törvényhatóság elnöke által kijelölendő helyre „pontosan és bizonyosan letétessek”. A lapletételnek a terjesztés kezdetével, „nem később kell és szabad megtörténnie”.²⁵ A rendelet — felelősségük hang- súlyozásával — a törvényhatóságok vezetőinek azt is köteleességévé teszi, hogy a közvédtől hívják fel eljárásra, ha valaki kellő nyilatkozat benyújtása, kaució letétele, a bírói marasztalás következtében megcsonkult biztosítéki összegnek a kiegészítése, a nyilatkozatba foglalandók időközi változásának azonnali bejelen- tése nélkül ad ki lapot vagy az 1848. április 11-e előtt már megjelent lapok to- vábbi törvényes kiadásának feltételéül e naptól számított két hónapon belül a biztosítékat nem teszi le, mert hiszen az ilyen személyek a *St. 31. §-a* szerint a köztörvényszékek által rövid úton és jogorvoslati lehetőség nélkül kiszabható, egy évi időtartamú fogságig és 500 forintig terjedhető büntetéssel sújthatók.²⁶

Az időszakai lapokra vonatkozó belügyminiszteri rendelkezésekről annyit még feltétlenül meg kell említenünk, hogy a kaució kivételével — bizonyára célszerűségi okokból is — a nem politikaiak vonatkozásában túlmentek a saj- tótörvény előírásain. A törvény szoros értelmezése szerint ugyanis, ellentétben a rendelettel, a nyilatkozat beadásának, illetve a terjesztés megkezdésével egy időben a lap aláírt példánya letételének a kötelezettsége csak az olyan újsá- gokra és időszakai kiadványokra terjed ki, amelyeknek a „tartalma akár részben,

²² Sr. Az időszakai lapokra nézve. 3. pont.

²³ Sr. Az időszakai lapokra nézve. 5. pont.

²⁴ Sr. Az időszakai lapokra nézve. 6. pont.

²⁵ Sr. Az időszakai lapokra nézve. 4. pont.

²⁶ Sr. Az időszakai lapokra nézve. 8. pont.

akár egészen, politikai tárgyak körül forog, és havonta legalább kétszer jelenik meg²⁷.²⁷ A miniszter a „jobb szemmeltartás” érdekében ezeket a kötelezettségeket minden időszakai sajtótermékre kiterjesztette és a törvényhatóságok elnökeit a nem politikai természetű tárgyakkal foglalkozó időszakai lapokra is kiterjeszkedő összeírás elkészítésére, valamint háromhavonkénti, azaz rendszeres megküldésére (nem jogellenesen) utasította, amely utóbbiakról a törvény hallgat.

Nem feledkezett el első belügyminiszterünk a *sajtótörvény* IV. fejezetében a *nyomdákra* (37—41. §§) és a *könyvvarússágra* (42—45. §§) vonatkozó jogszabályok végrehajtásáról sem, amit bizonyít az, hogy e tárgykörben önálló főcím alatt tett közzé rendeletében (*Sr. 1—11. pont*) előírásokat. Hogy mekkora jelentőséget tulajdonított a nyomdászatnak és könyvkereskedelemnek, igazolják az e részt bevezető, indokoló szavai: az *újabb praeambulum*. Eszerint a „forrás korszaka” a múltban mindig túlzásokkal, sőt „merények”-kel járt mind az életben, mind a sajtóban. „Mindenkinek joga, sőt kötelessége a közélet és tudomány fejlődésén munkálni... saját felelősségének terhe alatt”. Aki elrejtőzik a közvélemény és a bíró elől, „annál vagy a jóakarát, vagy a bátorság hiányzik; amaz nem hazafi, ez nem férfiú”. Ezért meg kell akadályozni az olyan nyomtatványok előállítását és terjesztését, „mellyeknek szerzői nevöket elhallgatván (a mi magában nem tilos) használt sajtó nemtelen orvfegyverhez levén hasonló, meg nem engedtetetik.”

A sajtóügyi rendeletnek a *nyomdákra vonatkozó szabályait* illetően előjáróban utalhatunk arra, hogy azok jórészt a St. 37—41. §-aiban foglaltakat ismétlik meg némi, helyenként mégsem jelentéktelen kiegészítésekkel. A törvény 37. §-ához kapcsolódóan elrendelik, hogy új nyomdát vagy könyvnyomdát (a régiékről nincs szó) csak azok állíthatnak fel, akik eleget tesznek az 1840: XVI. (a kereskedőkről szóló) tc. 1—2. fejezeteiben foglalt előírásoknak, Budapestest 4000, másutt 2000 pengőforintot (!) készpénzben (!) kaucióként letesszen és a nyomda felállítását a törvényhatóság elnökének írásban bejelentik.²⁸ Míg azonban a St. 39. §-a a „*nyomdabirtokos*”, nem feltétlenül a tulajdonos számára csupán lakásának és sajtóinak a helyét közlő *nyilatkozat benyújtását* teszi kötelességévé, addig a rendelet szerint ki kell térnie a sajtók számára, súly szerint arra, „melly betűfajból avagy más ékítményekből” mennyi áll rendelkezésére, az új beszerzések esetén ezek használata előtt, sőt csatolni kell a betűfajták és ékítmények „*lenyomásait*” is. A betű- és más nyomdai öntőket, akik csupán a rendelet előírása értelmében „hiteles jegyzéket tartozván arról tartani, miből, mi mennyiséget, kinek és mikor adnak el”, és akikről általában hallgat a törvény, ellenőrizni kell.²⁹ Két vonatkozásban elég messzire ment el a belügyminiszter, amennyiben a törvény által előírt, hatóságilag lepecsételt zsinórral átvont, a sajtótermék elkészültének idejét, alakját, címét vagy ismertető tartalmát, a kötetek, példányok, ívek számát feltüntető *jegyzőkönyv* nem vagy nem pontos vezetése miatt, illetve — az előzőnél enyhébb túllépéssel, talán az analógiát el nem érő, kiterjesztő értelmezésével a törvénynek — ha a nyomda vagy az egyes sajtó nem ott van, ahol a bejelentés szerint lennie

²⁷ St. 30. § (1) bek.

²⁸ Sr. A nyomdákra és könyvvarússokra nézve. 1—3. pont. — Legalább itt megemlítjük, hogy a nyomdák felállításáról a törvényhatóságok elnökei a 3. pont szerint azonnal kötelesek tájékoztatni a minisztert.

²⁹ Sr. A nyomdákra és könyvvarússokra nézve. 4. pont.

kellene, a nyomdai felszerelés *azonnali elkobzásán* túl *büntető eljárást* helyez kilátásba.³⁰ Megemlíthetjük még, hogy a rendelet egyrészt a törvénynek a mi-korra vonatkozó hallgatását feloldva, időbelileg pontosan meghatározza: a napi hirdetményeket megjelenésükkor azonnal, a röpiratokat és könyveket pedig a megjelenést követő egy héten belül kell *két példányban* a helyi, nem feltétlenül a törvényhatóság elnökénél *letenni*, másrészt az utóbbinak meghagyja, hogy a hatóságnál letett nyomdatermékekről negyedévenként jelentést terjesztsen fel a miniszterhez.³¹

Nem kell sok teret szentelnünk a *Sr. „könyvvarusságra”* vonatkozó szabályainak a bemutatására, amelyek a sajtótörvény idevágó rendelkezéseivel (42—45. §§) megegyezően különbséget tesznek a „*könyvvarus-bolt*” fenntartói, illetve a „*házaló vagy zugkönyvvarusok*” között. Az előbbiekre elsődlegesen az 1840. évi kereskedelmi törvény előírásait kell alkalmazni, azzal a további megszorítással, hogy a törvény szerint csupán a bírói ítélettel elmarasztalt „*elmeműveken*” kívül azokat a nyomtatványokat sem árusíthatják, amelyekben az előállító nyomda tulajdonosának valódi neve és valódi lakása nincs feltüntetve,³² az utóbbiakra viszont a „*rendőri bánásmód*” szabályai az irányadóak. A házalóknak működési engedélyt kell kérniök, amelyet „*becsületes magaviseletű ember*től”, akiről ti. feltehető, hogy a társadalmi rendre és erkölcsre veszélyes nyomtatványokat, képeket nem árusít, tilos megtagadni.³³

Szemere Bertalan belügyminiszter, aligha vitatható, hogy a nemrég lezajlott magyar polgári forradalom első szakasza vélt vagy valódi eredményeinek megőrzésére, a sajtótörvény végrehajtása tárgyában — a jelek szerint — vég-sőnek szánt akaratát nem kevés párosszal fogalmazta meg sajtóügyi *rendeleté*-nek *záró soraiban*. Itt a törvényhatóságok elnökeinek meghagyta, hogy megküldött rendelkezéseinek megfelelően lássák el végrehajtó teendőiket, de ugyanakkor felhívta a figyelmüket a következőkre is: „Az életnek szabad fejlődés kell, — a törvények *tiszteletet és engedelmisséget* igényelnek. Mi, a törvények végrehajtói, tartozunk rendeleteihez szigorúan ragaszkodni és másokkal is megtartatni. *Szolgái vagyunk és nem urai*. Reménylem nemzetünk józan szellemétől, az élet és a sajtó szabad munkássága önkényt fog alkalmazkodni a törvényekhez; ott hol ez nem történék, élni fog Ön azon joggal és hatalommal, mellyel, felelősség terhe alatt, a törvények álta felruháztattunk.”

Miként a sajtótörvényt, a belügyminiszter sajtóügyi rendeletét sem fogadta mindenki osztatlan lelkesedéssel a bennük megszövegezett korlátozó intézkedések miatt. Különösen éles támadást intézett mind a rendelet, mind alkotója ellen a *Marczius Tizenötödike*, amely szerint a *tisztségének betöltésére „teljesen alkalmatlan” Szemere Bertalan* kihirdette a „*dsingiskán szellemben fogalmazott*” sajtótörvényt és még egy „*kis utasítást*” is kiadott melléje. „Itt azonban az előbeszédben oly *comédiái dolgokat* mondogat el, hogy azon minden ember, kinek a kormányi rendeletek külalakjáról fogalma van, tökéletesen megbotránkozott”. A miniszter e helyütt „*felhívás nélkül mentegeti*” a törvényt és *ezzel kifejezésre juttatja, hogy az „se istennek, se embernek nem kell”*. Szemere mentegetőzése „*valóságos politikai kétszínűség, igazi pilátusi kézmosság*”, jellemző a rendelet megszövegezőjére, aki e művében „*hamisan keveré a*

³⁰ *Sr.* A nyomdákra és könyvvarusokra nézve. 5—6. pont.

³¹ *Sr.* A nyomdákra és könyvvarusokra nézve 7. pont.

³² *Sr.* A nyomdákra és könyvvarusokra nézve. 9—10. pont.

³³ *Sr.* A nyomdákra és könyvvarusokra nézve. 11. pont.

kártyákat, csakhogy mint mondani szokták, nem bolond a vármegye”.³⁴ Áttéte- sen, közvetlenül a törvény és Deák Ferenc igazságügyi miniszter esküdtszéki rendtartása ellen irányulóan, támadta Szemere Bertalan rendeletét a *Munkások Újsága* is, amely nem minden él nélkül hívta fel „munkás barátai” figyelmét arra, hogy „most, mikor annyi tenni való van . . . akkor a miniszteriumnak szor- gosabb dolga van, mint a sajtónak gyöngye vétségei ellen 108 szakaszbul bász- tyát építeni”.³⁵ Egyenesen a belügyminiszternek is szólt e hetilap „mindenesé- nek”, Táncsics Mihálynak a *Szabad sajtó* címmel közölt cikke, amelyben a szerző, feladva korábbi, egyik műve mottójaként megszövegezett nézetét, „tart- suk meg a törvényt, mert a társaság által hozott leghiányosabb törvények is inkább üdvözítenek, mint a legjobb fejedelemnek önkénye”,³⁶ annak az óhajá- nak, illetve meggyőződésének adott hangot, hogy „megfelelkezhetnek” a mi- niszter a törvény és rendelete végrehajtásáról, mert hiszen „temérdek dolga van még előbbvaló” és különben *sincs szükség külön sajtótörvényre*, legfel- jebb „az idegen ajkú lakosok irányában”.³⁷

Nem lehetett kevés azoknak a száma sem, akik viszont sokallták az „en- gedményeket”, miként egyik korabeli lapunk írta a tények ismeretében: „Sok ember igen tágnak tartja a jelen sajtótörvényeket, . . . korlátolni szeretné, . . . párbajt akar küzdeni a sajtó megtámadásáért: . . . egyszóval a *pecsovicsok egész serege*, melly a tárgyban még a volt ellenzék bajnokai közül is sokat hódított zászlója alá, — *tökéletesen fel van ingerelve*”.³⁸ A teljességre törekvés igénye nélkül csupán két konkrét esetre hivatkozunk annak bizonyítására, hogy meny- nyire nem alaptalanul emlékezett meg a lap azokról, akik szerint 1848 áprilisá- ban túlzottan tág jogi kereteket kapott a sajtószabadság. Már a *Pesti Hírlap* 1848. május 7-i számában megjelent egy, a „Polgártársak!”-hoz címzett felhívás Swoboda N. J. aláírásával, amely beszámolt az *Ungar c.* hírlap szerkesztője, Klein Ármin ellen a minisztériumhoz benyújtott és ezrek által aláírt petíció sikertelenségéről és ezért felszólította Pest és Buda polgárait: a 31 megjelölt helyen letett íveken vállaljanak kötelezettséget „becsületszavuk lekötésével”, hogy ezen „*kofalpra*” többé nem fizetnek elő, hirdetések nem tesznek közzé benne és elkerülik mindazon kávéházakat, vendéglókat és egyleteket, amelyek- ben ez a „piszkos lap” megtalálható.³⁹ Még súlyosabban ítéltető meg a másik eset, mert ez már nem magánosoknak *társadalmi bojkottot* kilátásba helyező, enyhén szólva, „túlbugzó” fellépéséről tanúskodik. 1848. szeptember 4-i bizott- mányi üléséből *Zemplén vármegye* felirattal fordult a belügyminiszterhez, hogy a Táncsics Mihály által szerkesztett *Munkások Újsága c.* hírlapot, ezt „az ilyl vésztellyes ragályos gyomot addig míg nem késő” írta ki, illetve konkrétab- ban, minthogy „a sajtó törvény útjání porlekedést a rögtönzést parancsoló idő nem engedné, ennek *mellőzésével* . . . (a lap) *nyomban elkobzása és általános eltiltása* eránt sikeresen és erélyesen” intézkedjék. Zemplén helyi urai azonban nem elégedtek meg ennyivel, hanem még a törvényhatóságokat is megkeres-

³⁴ *Marczius Tizenötödike*, 1848. május 13., 51. sz. 201. l.

³⁵ *Munkások Újsága*, 1848. május 14., 7. sz. 110. l.

³⁶ Táncsics Mihály: *Hunnia függetlensége* (Buda, 1848.).

³⁷ *Munkások Újsága*, 1848. június 25., 13. sz. 194. s a köv. II. — *Politikai hit- vallásom c.* cikkében olvasható még: „11. A természetlen sajtótörvények eltöröl- tessenek, és erre nézve semmi más különös törvények ne létezzenek.” *Munkások Újsága*, 1848. július 9., 15. sz., 227. l.

³⁸ *Nép-Elem, Radical lap*, 1848. július 19., 16. sz. *Sajtó veszedelem c.* cikk.

³⁹ *Pesti Hírlap*, 1848. május 7., 50. sz. 412. l.

ték, igaz nemsok sikerrel, hogy azok támogatásával, az övékhez hasonló feliratok kieszközölésével adjanak súlyt törvénysértő követelésüknek.⁴⁰

A különböző oldalakról támadók nem ingatták meg Szemere Bertalant abban a meggyőződésében, hogy neki — tisztségéből fakadóan a rend egyik, ha nem a legfőbb órének — alapvető kötelessége a hatályos törvények végrehajtása. „*Van szabadság* — fogalmazta meg saját kezűleg egy alkalommal Buda és Pest városok polgármestereihez intézett utasításában —, *de kell lenni rendnek* is. A rendetlenség sírja a szabadságnak”, egyben azonban a „föltétele” is.⁴¹ Más összefüggésekben, fennen hirdette Csongrád vármegye főispánjához címzett, ugyan-csak saját szövegezésű rendelkezésében, hogy „törvény fölébe nem emelkedhetünk, csak — alighanem a válság elmélyülését érzékelve — rendkívüli esetekben, midőn egyrészlől a törvényesség, másrészlől a haza létele lebeg a mérlegben”.⁴² Nem felejtkezett el arról sem, miként Kazinczy Gábornak írta 1848. május 4-én, hogy „*politikai ministerség*” az övé, „ezer tekintet” kell szeme előtt tartania,⁴³ ugyanakkor viszont tudta jól azt is, hogy nem áll egyedül törvénytisztelő nézeteivel. Örömmel nyugtázta például Békés vármegye „népkögyűlésének” a független nemzeti kormány iránt megnyilatkozó „határtalan kegyeletteljes bizalomtól is vezérelve” hozott határozata alapján 1848. május 6-án felterjesztett jelentésben, hogy „az imádott haza jelen perceiben a törvények iránti feltétlen tisztelet, és engedelmesség, azok minden részleteiben való pontos és szigorú betöltése legfőbb, legszentebb kötelessége mindenkinek, ki a születő új életre méltó kíván lenni”.⁴⁴ Erősítették őt a Tolna vármegye főispánjának 1848. május 16-i tájékoztatójához csatolt, a megye állandó bizottmányától származó, május 9-i keltezéssel a „Polgárok!”-hoz címmel nyomtatásban közzétett felhívás sorai: „A megszerzett szabadságot semmi nem veszélyezteti inkább, mint annak törvényes határain túl önkényes kiterjesztése; ki ezt teszi, ki erre izgat, ellensége a törvényes rendnek, ellensége a szabadságnak, a hazának.”⁴⁵ Aligha maradhattak titokban előtte a *Pesti Hírlap* egyik cikkírójának a közvéleményre hivatkozó szavai, amelyek szerint „a sajtószabadság is olly jog, melly kötelességgel párosul” és nem minősíthető erélytelennek a hivatalban levő kormány azért, mert „szorosan a törvény korlátai között marad, . . . a sajtó ellen repressív eszközökhöz nem nyúl, s mivel magát az ország közvéleménye által támogatva érzi, néhány lármás úri ember zajjütésén föl nem indul”.⁴⁶

A sajtórendészeti tevékenység országos szintű megkezdésének és még inkább sikeres folytatásának minden mást megelőző, elengedhetetlen feltétele

⁴⁰ O. Lt. Igazságügyi Minisztérium (I. M.) Álladalmi Titkári Osztály. (Á. T. O.) 1848. 24. kútfő (kf.) 6. sz. — Alighanem csupán Bereg, Fejér, Vas és Kraszna vármegyék fordultak a zempléni indítványt többé-kevésbé támogatóan a belügyminiszterhez. Bereg csak a sajtótörvények szerinti eljárást kérte, „ha e lap szerkesztője túlbuzgó szabadelvű irányait, még túlbuzgóbbá tenné, s ez által a közcsend megzavartatását eszközölné”, Fejér „a körülményekhez képest sikeres” intézkedést, Vas és Kraszna pedig a lap betiltását és elkobzását javallotta, az utóbbi azzal az indoklással, hogy „az említett lapot a jelen körülmények közt rossz irányúnak, a tulajdon szentségét sértőnek . . . kedvetlenül” ismerte meg. O. Lt. I. M. Á. T. O. 1848. 24. kf. 6., 7. sz., Büm. Rendőri Osztály (R. O.) 10 320: 1848. 2. kf. 207. sz.

⁴¹ O. Lt. Büm. á. i. 1135: 1848. (május 13.) sz.

⁴² O. Lt. Büm. elnöki iratok (eln.) 247: 1848. (június 6.) sz.

⁴³ O. Lt. Büm. eln. 45: 1848. (május 4.) sz.

⁴⁴ O. Lt. Büm. á. i. 914: 1848. (május 8.) sz.

⁴⁵ O. Lt. Büm. eln. 124: 1848. sz.

⁴⁶ *Pesti Hírlap*. 1848. május 19., 60. sz., 451. l.

volt, hogy minél előbb tudomást szerezzen a belügyminisztérium a hazánkban megjelenő időszakos lapokról és a működő nyomdákról. Ezért is utasította Szemere Bertalan a törvényhatóságok elnökeit, hogy az illetékességi területükön kiadott időszakos lapokról, valamint — nem túlzottan kiterjesztő értelmezéssel — az ott üzemelő nyomdákról 14 napon belül *összeírásban* tegyenek jelentést, majd ezt háromhavonként ismételjék meg és az időközi változásokról, teljes egyértelműséggel a nyomdákról sem elfeledkezve, azonnal tájékoztassák. Erkeztek is szép sorjában, de a jelek szerint még a szoros értelemben vett *anyaországból sem hiánytalanul* a felterjesztések, igaz ugyan, hogy ezek a korabeli hazai sajtóviszonyok tükrözőiként *tömegükben nemlegések* voltak, amennyiben csupán arról számoltak be egészen röviden: *nem jelenik meg időszakos lap,*⁴⁷ illetve *nyomda sem működik.*⁴⁸ Akadt közöttük olyan is, mint például Arad vármegyének a jelentése, amely előre közölte, hogy az alispán újabb tájékoztatást mindaddig nem ad, amíg a megyében sajtót nem állítanak fel.⁴⁹ Az erdélyi és a horvát törvényhatóságok egyáltalán nem küldtek összeírásokat, mivel az előbbiektől Magyarország és Erdély uniójának elhúzódása miatt nem kaphatták meg a belügyminiszteri rendeletet, az utóbbiak pedig azért, mert bár 1848. május 7-én a jó szándék bizonyosságaként nem magyar, hanem latin nyelvű szöveggel számukra is postázták azt, de hallgatólagosan tudomást sem vettek róla, ezen a téren sem mondtak le legalább a passzív ellenállásról.⁵⁰

Viszonylag ritkán eljutottak a belügyminisztériumba olyan, nagyjából a rendelet előírásainak megfelelően készült jelentések is, amelyek már megjelenő időszakos lapokról, illetve működő nyomdákról adtak tájékoztatást. *Székesfehérvár* 1848. május 6-i keltezésű felterjesztése ugyan még csak arról szólt, hogy időszakos lap nem jelenik meg a városban és a rendeletben található utasításokat *majd a „leendő elnök”* fogja teljesíteni,⁵¹ de *Zemplén vármegye* már arról számolt be, hogy bár időszakos lap ott sincsen, a *Sárosatakon* működő nyomdára vonatkozó intézkedéseket megtette,⁵² melynek eredményeként legalább július elejére felküldhette a szóban forgó üzem sajtóinak számáról, súly szerint az ott használt betűkről és ékítményekről készített kimutatást, valamint a betűk és ékítmények lenyomatát.⁵³ Az előzőeknél többet nyújtott *Temesvár,*

⁴⁷ Vö. pl.: *O. Lt. Büm. á. i. 988: 1848. sz.* (Székesfehérvár v.), *1006: 1848. sz.* (Esztergom v.), *1432: 1848. sz.* (Baranya vm.), *1579: 1848. sz.* (Nagyszombat v.), *1596: 1848. sz.* (Somogy vm.), *1644: 1848. sz.* (Zemplén vm.), *1893: 1848. sz.* (Heves vm.), *1979: 1848. sz.* (Sopron vm.), *2108: 1848. sz.* (Szatmár vm.), *2319: 1848. sz.* (Vas vm.), *2320: 1848. sz.* (Veszprém vm.), *2569: 1848. sz.* (Bihar vm.), *3336: 1848. sz.* (Békés vm.), *Büm. R. O. 4620: 1848. 2. kf. 35. sz.* (Szatmárnémeti v.)

⁴⁸ Vö. pl.: *O. Lt. Büm. á. i. 1377: 1848. sz.* (Sopron vm.), *1417: 1848. sz.* (Bazin v.), *1569: 1848. sz.* (Trencsén vm.), *1578: 1848. sz.* (Bártfa v.), *1682: 1848. sz.* (Csongrád vm.), *1872: 1848. sz.* (Csanád vm.), *1874: 1848. sz.* (Kraszna vm.), *1880: 1848. sz.* (Abaúj vm.), *1890: 1848. sz.* (Trencsén v.), *1984: 1848. sz.* (Késmárk v.), *1990: 1848. sz.* (Zólyom vm.), *1992: 1848. sz.* (Sáros vm.), *1993: 1848. sz.* (Eperjes v.), *2017: 1848. sz.* (Felsőbánya v.), *2040: 1848. sz.* (Szepes vm.), *2062: 1848. sz.* (Árva vm.), *2370: 1848. sz.* (Arad vm.), *2700: 1848. sz.* (Zaránd vm.), *2806: 1843. sz.* (Esztergom vm.), *Büm. R. O. 4015: 1848. 2. kf. 11. sz.* (Brezsnóbánya v.), *4077: 1848. 2. kf. 18. sz.* (Nógrád vm.)

⁴⁹ *O. Lt. Büm. á. i. 2370: 1848. sz.*

⁵⁰ *O. Lt. Büm. á. i. 353: 1848. sz.*

⁵¹ *O. Lt. Büm. á. i. 988: 1848. sz.*

⁵² *O. Lt. Büm. á. i. 1644: 1848. sz.* — Hasonlóan járt el *Nagyszombat* is, amely közölte, hogy időszakos lap nem jelenik meg a városban, de a nyomdának a rendeletre vonatkozó részeit másolatban kiadta. *O. Lt. Büm. á. i. 1579: 1848. sz.*

⁵³ *O. Lt. Büm. R. O. 5322: 1848. 2. kf. 62. sz.*

amely „a törvények iránti tisztelettől illetve, ezeknek hódolni” kívánt, s ezért május 12-i dátummal csatoltan megküldötte az „*időszaki lapokra nézve meggyógyott jegyzéket*” azzal a további, hűségnyilatkozatnak is beillő indokolással, hogy a belügyminiszter „tisztelt körrendeletének, ... általán véve az új rendszernek megfelelni szoros” kötelességének tartja.⁵⁴

Győr város főbírája még arról sem feledkezett el, hogy részletesen beszámoljon az általa követett sajtóügyi eljárásról. Közölte, hogy a hírlapszerkesztőket, a nyomda tulajdonosát, ennek bérlőit, a könyvárust és a könyvkötőmestereket, akik könyvárusítással is foglalkoznak, május 7-re összegyűjtötte, előttük előbb szóban megmagyarázta, majd másolatban mindegyiküknek kiadta a miniszter rendeletét. Ezt követően azzal a figyelmeztető megjegyzéssel utasította az egybehívottakat az előírások „pontos megtartására”, hogy mind ő, mind utóda „szorosan” megtartja azokat. A továbbiakban kitért a főbíró arra, hogy a városban mindössze egy lap jelenik meg és egy nyomda működik, s mindkettőre kaució letételét, a nyomdára vonatkozóan pedig, melynek „tárgyairól” jegyzéket mellélt jelentéséhez, az ott nyomott sajtótermékek nyilvántartása céljából általa láttamozandó jegyzőkönyv felfektetését rendelte el.⁵⁵ Pozsony város sem késlekedett a teljesítendő kötelességével, hiszen viszonylag rövid idő alatt két alkalommal, 1848. május 13-i, illetve július 2-i keltezéssel küldött fel összeírást a megjelenő időszaki lapokról, kitérve azok címére, tulajdonosaira, kiadóira, szerkesztőire, az előállító nyomdára, a megjelenés gyakoriságára és az egyes példányszámok árára.⁵⁶ Nem lehetett panaszra ok Vas vármegyét illetően sem, amely május 21-én tudatta, hogy lap nem jelenik meg a megyében, és csatoltan megküldötte a nyomdatulajdonos nyilatkozatát a használt betűk lenyomatával együtt.⁵⁷ Szeged polgármestere is eleget tett 1848. május 24-én jelentéstételi kötelezettségének, és egyben a késedelemért áthárította a felelősséget az előző tisztikarra. Beszámolt a város főtisztviselője a miniszternek arról, hogy időszaki lap „még” nem jelenik meg Szegeden, a nyomtatványok bejelentésére, valamint az előállított nyomdatermékekről vezetendő „lepecsételt könyvre” a szükséges rendelkezéseket megtette, és közölte, hogy Grün János az egyetlen szegedi nyomdász, mellesleg könyvkereskedő, aki három sajtóval és egy könyvomóval dolgozik, 55—60 mázsányi magyar, német és „rác” betűfajttával rendelkezik.⁵⁸

Végül még arra a két legfontosabb városra, Budára és Pestre térünk ki, ahol nagyobb számban jelentek meg időszaki kiadványok és működtek nyomdák. Ami Budát illeti, ez a város, ha előbb talán nem is, 1848 augusztusának elején betérjlesztett a belügyminisztériumba egy összesítést tizenegy (11) lapra vonatkozóan, kitérve benne laccímük megjelölésével a szóban forgó lapok tulajdonosaira, kiadóira és szerkesztőire, a lapok tartalmára, az előállító nyomdára, sőt a példányszámra is, közölvén például, hogy a Munkások Újsága 3000, a Közlöny 6000 példányban jelent meg.⁵⁹ Sajnos nem került a kezünkbe Pest város összesítése, ha egyáltalán készült ilyen, az azonban bizonyosnak látszik, hogy a kimutatás összeállításáért itt nem nagyon lelkesedhettek. Bizonyítja talán ezt az a tény, hogy még 1848. december 29-i keltezéssel is szükségesnek

⁵⁴ O. Lt. Büm. á. i. 1581: 1848. sz.

⁵⁵ O. Lt. Büm. á. i. 1926: 1848. sz.

⁵⁶ O. Lt. Büm. á. i. 1994: 1848. sz., O. Lt. Büm. R. O. 5359: 1848. 2. kf. 66. sz.

⁵⁷ O. Lt. Büm. á. i. 2319: 1848. sz.

⁵⁸ Csongrád Megyei Levéltár. Szeged v. 1848. évi iktatatlan és számozatlan iratai.

⁵⁹ O. Lt. Büm. R. O. 8107: 1848. 2. kf. 147. sz.

látták a Madarász László vezette Országos Rendőri és Posta Osztályon, hogy felszólítsák a várost: „a jövő év (1849. január) 3-án hozzám kimutatást küldjön föl mind a megjelenendő lapokról, mind pedig a kö- és könyvnyomdákról.”⁶⁰

Ha a beérkezett néhány összeírással nem is tudott valami sokat kezdeni a belügyminisztérium, az egyes lapokra és nyomdákra vonatkozó felterjesztések, egyéni kérelmek és kivált a *bejelentési kötelezettségüket* teljesítő lapkiadók, nyomdatulajdonosok nyilatkozatai alapján, amennyiben ez utóbbiak megfeleltek a St. és Sr. előírásainak,⁶¹ szélesebb körű tájékozottságra tehetett szert. A nehéz, mind válságosabbra forduló hetekben és hónapokban, tudtunkkal nem készült, de nem is nagyon készülhetett a belügyminisztériumban országos összesítés az időszaki lapokról és nyomdákról, így nem maradt más megoldás a központi belügyi szerv számára, mint hogy a rohanó idővel együtt futva, alkalmoszerűen tájékozódjon a hazai sajtóviszonyokról. A tájékozódást, persze nemcsak ezt mozdították elő a minisztériumba eljutott nyilatkozatok és törvényhatósági jelentések, amelyek közül — példálózva — egyparra kitérünk.

Legyen szabad számunkra, hogy mindenekelőtt *Táncsics Mihály* kérelmével és egyben nyilatkozatával, valamint Pest helyettes polgármesterének, Rottenbiller Leopoldnak 1848. május 1-i felterjesztésével foglalkozzunk. Ami az előbbit illeti, a volt statusfogoly már a Sr. elkészülte előtt, 1848. április 15-i keltezésű, tartalmilag részben nyilatkozatnak is tekinthető kérvényt nyújtott be a minisztériumhoz, hogy a *Munkások Újsága* c. lapjának, amelyért Magyar Mihály „polgártárs és könyvárus” kiadótársával együtt felel, postai terjeszthetése tárgyában intézkedésre kerüljön sor. Szemere Bertalan saját kezűleg vezette a beadványra: „Észrevételem nincs, utasítván a postai rendeletek megtétele végett a kereskedelmi minister úrhoz.”⁶² Más szempontból ugyan, de rendkívül figyelemre méltó a Pest városi *felterjesztés* is, amelyhez mellékelte az aláíró egyrészt Kultsár Annának a nyilatkozatát, miszerint politikai lapját, a tulajdonában levő *Nemzeti Újságot*, továbbra is kiadja Liphay Sándor és Illucz Oláh János felelős szerkesztése mellett, másrészt Lauka Gusztáv felelős szerkesztőnek a kérelem-nyilatkozatát, hogy tegye lehetővé a minisztérium az Emich Gusztávval együtt kiadandó *Dongó* c. szépirodalmi lapjának postai terjesztését. Rottenbiller azonban nem elégedett meg csupán a két nyilatkozat megküldésével, hanem még *felkérte a minisztert*, hogy „noha a *törvények végrehajtása* iránti intézkedés közvetlenül a *törvényhatóságok feladata*; mindazáltal tekintetbe véve a városi hatóságnak jelen abnormis állapotát”, a minden más ügyet háttérbe szorító tisztújítás előkészítésével kapcsolatos munkálatokat, *bocsásson ki* „az 1848: 18. t. cikknek III. és IV. fejezetében foglalt ... rendszabályi résznek mikénti életbeléptetése iránt egy *zsinórmértékül szolgáló rendeletet*”⁶³

Jogtörténeti szempontból pontosságuk miatt nem érdektelen kitérnünk két további nyilatkozatra, amelyeket szintén Rottenbiller Leopold helyettes polgármester terjesztett fel 1848. május 11-én, illetve május 16-án. A korábbihoz mellékelte Rottenbiller Mérey Mór és Rosty Zsigmond bejelentését, amelyben a társkiadók közölték, hogy Mérey felelős szerkesztése mellett Károlyi István nyomdájában előállítandó, hétfő kivételével mindennap megjelenő, politikai

⁶⁰ O. Lt. Büm. Országos Rendőri és Posta Osztály (O. R. P. O.) 245: 1848. sz.

⁶¹ Vö. a 20. és 28. jz.-hez tartozó szövegrészekkel.

⁶² O. Lt. Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium. (F. M.) Postai Osztály. (P. O.) 1848. 10. kf. 1. tétel.

⁶³ O. Lt. Büm. á. i. 295: 1848. sz. — Kultsár Anna később újabb bejelentést tett, amely szerint a *Nemzeti Újság* a jövőben hetente hatszor jelenik meg kizárólag Illucz Oláh János szerkesztésében. O. Lt. Büm. R. O. 5380: 1848. 2. kf. 71. sz.

hírlapot szándékoznak kiadni május 16-tól *Radical lap* címmel. A bejelentők csatolták a tervezett lap programját és a kaució letételét igazoló okmányokat (kötelező levelet, telekhivatali bizonyítványt, becslevelet, földkönyvi kivonatot). Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy — igaz, csupán május 26-án — közölte a belügyminisztérium a földművelés-, ipar- és kereskedésügyi minisztériummal, nincs akadálya az előfizetések elfogadásának és a postai terjesztésnek; mivel Mérey és Rosty „a törvény által ki szabott feltételeket teljesíté”.⁶⁴ A másik nyilatkozatra vonatkozó pesti felterjesztést érdemes (bár címzés, dátum és aláírás nélkül) teljes terjedelmében közölnünk:

„» *Kossuth Hírlapja* « cím alatt f. 1848: július 1-től fogva hetenkint hatszor megjelenendő politikai s társadalmi hírlap iránt Kossuth Lajos úr az 1848: 18. t. cz. értelmében az / . alatti következő nyilatkozatát adá be hozzám:

1-ször hogy a lap tulajdonosa ő leend: felelős szerkesztőnek pedig Bajza Józsefet választotta.

2-szor Lakása: Pest nádor-utca Döringféle ház.

3-szor A lap nyomtatása iránt most lévén alkuban, — a nyomdát, mellyben az nyomtatni fog, a szerződés létrejötte után azonnal, mindenesetre pedig a lap megjelenése előtt be fogja pótlólag jelenteni.

4-szer Kijelentvén: hogy a törvényben meghatározott 5000 pfrtnyi biztosíték letételére kész, — azon kérdést tevé valljon a Pesti takarékpénztárba tett illy tőkéreli elismervény készpénz gyanánt elfogadtatik e?

Mifelől Önt ezennel tudósítván, az érintett nyilatkozatbeli 4. pont alatti kérdést, — a mennyiben a törvényes biztosíték leginkább a bírságok alapjául szolgál, s így az *országos pénztár* érdeke forog fenn, — eldöntés végett határozata alá terjesztem.”

Jellemző a belügyminisztérium magatartására, hogy tudomásul vette a jelentés 1—3. pontjait, a kauciót illetően azonban „a város közönségét a törvény és ennek értelmében f. e. April 28-kán kiadott eljárás végrehajtási szabályok szoros megtartására is a jelen ügy mint esetekbeni alkalmazására” utasította a csak június 17-én postázott leiratában,⁶⁵ amikor pedig már május 22-én megkereste Klauzál Gábor minisztert, hogy mivel „Kossuth Lajos úr a politikai hírlapkiadási jognak törvényes feltételeit és biztosítékait már teljesítvén”, intézkedjék a postai terjeszthetőség érdekében.⁶⁶

A bejelentési, a nyilatkozattételi kötelezettséget illetően újabb két időszaki lap, először a *Fünfkirchner Zeitung* problémáinak a vázlatos tárgyalására térünk át. Pintér Mihály, Pécs főbírája, 1848. május 23-án terjesztette fel Neuwirth Adolf május 19-i nyilatkozatát, amelyben a nyilatkozó bejelentette, hogy a sajtótörvény kihirdetése előtt a városi hatóság beleegyezésével kiadott, „teljesen magyar szellemű”, Pécsen megjelenő lapját mint felelős szerkesztő és kiadó továbbra is megjelentetni kívánja és a kauciót június 11-ig leteszi,⁶⁷ de ez az utóbbi elmaradt, amiért is június végén utasítást kapott a város, hogy Neuwirth-tel a megfelelő biztosítékot tétesse le, illetve mulasztás esetén a lapot tiltsa be.⁶⁸ Még figyelemre méltóbb Kassa polgármesterének a jelentése, amely arról szól, hogy Scholcz D. J. „állítólagos kiadó és felelős szerkesztő” Werfel József helyi nyomdájából „minden előleges bejelentés és illetőleg e részben

⁶⁴ O. Lt. Büm. á. i. 1146: 1848. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 16. tétel.

⁶⁵ O. Lt. Büm. á. i. 1593: 1848. sz.

⁶⁶ O. Lt. Büm. eln. 91: 1848. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 9. tétel.

⁶⁷ O. Lt. Büm. á. i. 2383: 1848. sz.

⁶⁸ O. Lt. Büm. R. O. 4197: 1848. 2. kf. 26. sz.

megkívánt nyilatkozat nélkül” megindította *Pecsovits Ein Blatt für das Volk ohne Politik* c., részben politikai tartalmú időszakai lapját, s ráadásul a kauciót sem tette le. Ezért megkapta az utasítást a főbírótól a városi főügyész, hogy „az illető törvényszegőket”, nyilván Scholczót és Werfelt, köztörvényszék elébe idézze, ami a jelentéstétel napján meg is történt.⁶⁹

Végül a többiek⁷⁰ már mellőzve, a *Nép barátja* c. lapról néhány szót. Vojdisek József, Pest h. polgármestere, június 3-án megküldötte a belügyminisztériumnak Vas Gereben felelős szerkesztő és Arany János szerkesztőtárs nyilatkozatát. Ebben a neves irodalmárok egyrészt közölték szerkesztői hivataluk és egyben lakásuk címét, valamint tervezett lapjuknak a pesti középponti választmány általi kiadását, amely „a törvény szabta cautio” letételét Nyáry Pál választmányi elnök mellékelt igazolása szerint is magára vállalta, másrészt kérték a postai szállítás érdekében a „kereskedemi közügyészség” megkeresését. Néhány nappal később Rottenbiller, a másik h. polgármester, újabb nyilatkozatokat juttatott el a minisztériumba, amelyeket a *Nép barátja* szlovák, illetve horvát nyelvű változatainak (*Pratel Ludu, Pučki Priatelj*) szerkesztői, Mácsay Lukács és Bujanovics János, külön-külön terjesztettek elő. Mindketten lapkiadóként, valamint a kaució letevőjeként a „*néplapok elősegelésére alakult pesti középponti választmányt*” jelölték meg, melyet egyébként Pest vármegye és Pest szabad királyi város küldött ki, s kitértek még az előállító nyomdákra is. Nem sokáig kellett várnia a belügyminiszternek a *Népbarát* programjára sem, így június 26-án Pest vármegyének és városnak postázhatták a döntést: 1. a magyar, német, szlovák, román, horvát és szerb nyelven megjelentetni tervezett lapért, amelynek idegen nyelvű változatai nem mások, mint a magyar nyelvű fordításai, nem külön-külön, hanem csupán: egyérett teendő le a kaució a törvényben előírt mennyiségben és formában, 2. a lappéldányok postai szállítása ingyenes lesz és 3. felhívta a belügyminiszter a községeket a lap járatására költségvetésük terhére, míg az „békés és tanító szellemet” tanúsít.⁷¹

A legtöbb, de tegyük hozzá azonnal, hogy nem jogi természetű gondot és nehézséget a belügyminisztérium számára az 1848: XVIII. tc. végrehajtásában, ennek a rendeletnél magasabb szinten álló, egyúttal azonban hatályos jogszabálynak a *kaució intézményét* meghonosító 30. és 37. §-ai okozták, s ezek ellen léptek fel különleges nyomatékkal a szabadelvű közvélemény képviselői is. A biztosítékrendszer elítélők nézeteit a legtalálóbban a Madarász László elnöklése alatt működő *Egyenlőségi Társulat* fogalmazta meg „*a magyar nemzet szellemi szabadságának érdekében*” az országgyűlés képviselőházához intézett *petíciójában*, valamint abban a felhívásban, amelyet „a magyarhoni írók, szerkesztők, nyomdászok, könyv- és műkiadók, kereskedőkhöz, és az irodalom és a szabad sajtó minden barátihoz” címzett azzal a felkéréssel, hogy ők is forduljanak „kéreményekkel a törvényhozás elé”, mivel minél erősebb a kérés és

⁶⁹ O. Lt. Büm. R. O. 7691: 1848. 2. kf. 145. sz.

⁷⁰ Vö. pl.: O. Lt. Büm. á. i. 2073: 1848. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 11., 27. tételek (*Népelem*), Büm. á. i. 663: 1848. sz. (Vjestnik, Marcius Tizenötödike), 505: 1848. sz. (Ofner Pester Zeitung), 664: 1848. sz. (Közügyvéd), 2084: 1848. sz. (Nemzetőr). Büm. R. O. 4012: 1848. 2. kf. 8. sz. (Jelenkor, Társalkodó) 4013: 1848. 2. kf. 9. sz. (Ungar), 4042: 1848. 2. kf. 14. sz. (a Debrecenben megjelenő Alföldi hírlap), 4126: 1848. 2. kf. 23. sz. (Pressburger Zeitung), 4677: 1848. 2. kf. 49. sz. (Arad), 5331, 8998: 1848. 2. kf. 64., 194. sz. (az Aradon megjelenő, német nyelvű Patriot).

⁷¹ O. Lt. Büm. á. i. 3334, 3410, 3412: 1848. sz. — Cziegler Sándor szerkesztőnek a *Népbarát* német nyelvű változatára (*Der Volksfreund*) vonatkozó nyilatkozatát Pest városa még később terjesztette fel. O. Lt. Büm. R. O. 5372: 1848. 2. kf. 69. sz.

több a kérémezők száma, a siker annál bizonyosabb. A petíció felsorolta a legdöntőbb jogi és nem jogi érveket: a biztosítéki összeg letételének a megkövetelése ellen, amelyek közül kivált a következőket érdemes kiemelni: a) A más keresetmóddal foglalkozó polgárokkal ellentétben a „kiadók és nyomdászoktól cautio vétetik *jövőben elkövethető bűnök* büntetésének fedezésére”, ami „nevetséges és józan észbe ütköző”, mert hiszen „hasonló következettséggel vagy megbízhatósággal kellene követelnie (a törvénynek az) *egyed polgároktól*, azon gyűjtogatások biztosítására, melyeket talán valaha *elkövethetnek*”. b) Nem létezhetik „az ész országában nagyobb paradox” mint a kaució, amely „*előbüntetés* nélkül tekinthetvén”, egyformán sújtja a soha vétséget el nem követőt az esetleg majdan vétkezővel, azaz „a tényleges *bűntelenség büntetettik* az egykori lehetséges bűnösség miatt.” c) Az „iszonyú cautio” a *polgári szabadsággal is elmentés*, mert az írók korlátozza, sőt gyakran lehetetlenné teszi a számára, hogy „észtehetségét, melyből kizárólag él, önállóan és tetszés szerint használhassa”, és ilyenformán „néhány irodalmi *tőke* pénzess *zsoldjában tengő proletariatus*ságra *kárhoztatja*” őt. Nincs tehát más megoldás mint az, hogy „a polgári szabadság és jog fogalmával homlokegyenest ellenkező, csupán az *előleges censurának pótlékát* képező, a szellemi munkásságot súlyos volta által elnyomó, az irodalomban pénzarisztocrazia alapító, jogtalan, kegyetlen és következtelen” kauciót a *törvényhozás „végkép” eltörölje*, s ezzel mentse fel „az első magyar szabadelvű kormányt” a sajtótörvény köteles végrehajtásával járó, „e piritó teher alól”.⁷²

A forradalmi változtatást vállalni nem tudó vagy akaró kormánynak, aminek bizonyítékokkal alátámasztott eldöntése hic et nunc szükségtelen, nem maradt más jogi kötelezettsége, mint hogy elsősorban belügyminiszttere közbenjöttével (1) a politikai tartalmú időszakos lapok törvényes megjelenése feltételül, (2) az újakat illetően már a kiadás előtt, a régebbiekért legkésőbb 1848. június 11-ig, (3) készpénzben vagy (4) ingatlanra kettős biztosítékkal betáblázott kötelezvény formájában, (5) a hét minden napján megjelenők után 10 000, a ritkábban, de legalább havonta kétszer nyilvánosságra kerülőkért pedig 5000 forint kauciót tétessen le. Ugyanezt a követelményt támasztotta a törvény a kormányzattal szemben (1) az új, a leendő nyomdák vonatkozásában is, amelyek tulajdonosainak, birtokosainak (2) — a St. és Sr. szószerinti értelmezése mellett — kizárólag készpénzben, (3) a főváros területén 4000, másutt 2000 Ft — a Sr. szerint pengőforint — biztosítéki összeget kellett letétbe helyezniök.⁷³

Nem jelentett különösebb problémát a belügyminisztérium tisztségviselői számára annak eldöntése, hogy politikai vagy politikamentes tartalmukra figyelemmel milyen jellegű időszakos lapok megjelentetése elé nem szabad jogszerűen akadályokat gördíteniök a kaució hiánya miatt. Egyetlenegy adatunk sincs arra, hogy a minisztérium gátolni törekedett volna a politikai témák tárgyalását *teljesen* mellőző periódikák előállítását és terjesztését. Sorra tudomásul vette a bejelentéseket és megkereste a földművelés-, ipar- és kereskedésügyi minisztériumot a postai terjeszthetőség érdekében például a *Dongó c. szépirodalmi*,⁷⁴ az *Ipar és művészet c. „tisztán művészeti”*,⁷⁵ a *Népiskola*⁷⁶ c. és

⁷² *Népelem. Radical lap.* 1848. augusztus 1., 2., 3., 27—29. sz., 107., 111—2., 114. ll., a Felhívást közli a *Munkások Újsága* is. 1848. augusztus 10., 20., sz., 310. l.

⁷³ Vö. a 22., valamint a 28. jz.-hez tartozó szövegrészekkel.

⁷⁴ *O. Lt. Büm. á. i.* 295: 1848. sz., *F. M. P. O.* 1848. 10. kf. 146. tétel.

⁷⁵ *O. Lt. Büm. eln.* 71: 1848. sz., *F. M. P. O.* 1848. 10. kf. 147. tétel.

⁷⁶ *O. Lt. Büm. á. i.* 2022: 1848. sz., *F. M. P. O.* 1848. 10. kf. 30. tétel — Nem minősült politikainak Banhofer György *Der evangelische Christ* c. vallásos—erköl-

a Temesvárott megjelenő *Der Südungar*⁷⁷ c. szépirodalmi lapok ügyében, de ha arról értesült, hogy akár csak részben politikai tartalmú újságot akar valaki kaució letétele nélkül kiadni, már mereven elutasító álláspontra helyezkedett, miként Balla Károly *Debrecen és Nagyvárad Ertesítő* c. hetilapjának az esetében: „bármely kevéssé részben is akar (a kiadószervező) politikával foglalkozni, akkor — szót a rendelkezés — a törvényes biztosítékot . . . tegye le; mivel különben lapja be fog tiltatni”.⁷⁸ Hasonló helyzet állt elő a *Miskolczi Ertesítő*t illetően is, amely Borsod vármegye 1848. május 11-i jelentése szerint „politikusk tárgyak megvitatásába is avatkozott”, de a kaució letételére való felszólítást követően a lapért felelős nyilatkozatban kötelezte magát, hogy a jövőben politikai témákkal nem foglalkozik.⁷⁹ Nem változtatott ezen a szigorú gyakorlatán hónapokkal később sem, minek bizonyságaként 1848. november elején elutasította Pejko György kérelmét, aki az Országos Honvédelmi Bizottmánytól egy szlovák nyelvű politikai lapnak kaució letétele nélküli kiadhatását kérvényezte.⁸⁰ Tudtunkkal csupán a *Közlönyt* érte az a „megtiszteltetés”, hogy előzetes pénzügyi természetű garanciák, kaució nélkül hozhatott nyilvánosságra a bel-, illetve a külföldi tudósítások rovataiban vitathatatlanul politikai jellegű közleményeket és ez nem okozott gondot a belügyminisztériumban senkinek sem.⁸¹

Megoldásra váró feladatként merült fel az a probléma, hogy a politikai természetű időszakai sajtótermékek törvényes kiadhatásának feltételül mikor teendő le a kaució. A megoldás mikéntjére csupán négy hírlap példáját említjük meg, ezek azonban teljes egyértelműséggel világítják meg a követett gyakorlatot. A jelek szerint alighanem közvetlenül a belügyminisztériumhoz fordult Chownicz Julián (Gyula) felelős szerkesztő és Müller Gyula kiadó, hogy *Die Opposition* c. lapjukra „a királyi postahivatalok . . . az előfizetést elfogadják és annak szétküldését teljesítsék”. A folyamodványt Szemere Bertalan megküldette Pest város elnökének egy rendelkező kísérőirattal, sőt ennek szövegtervezetébe saját kezűleg toldotta be, hogy „a mennyiben a lap az 1848. XVIII-

csi néplapja sem. *O. Lt. Büm. á. i. 792: 1848. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 3., 12. tétel.* Hasonlóan nem számított annak Nogall János és Kratky József *Der katholische Christ* c. lapja. (*O. Lt. Büm. á. i. 3330: 1848. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 45. tétel*), miként a Szabó Imre szerkesztette *Katholikus Néplap* sem (*O. Lt. Büm. R. O. 5316: 1848. 2. kf. 61. sz.*), noha ez utóbbi bizonyos mértékig — programja szerint — politikával is foglalkozott.

⁷⁷ *O. Lt. Büm. á. i. 2809, 2933: 1848. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 62. tétel.*

⁷⁸ *O. Lt. Büm. R. O. 4014: 1848. 2. kf. 10. sz.* — Balla Károly idővel bizonyára meggondolta magát, s ezért megszülethetett a döntés jó másfél hónappal később, 1848. augusztus derekán, hogy mivel politikai tárgyakkal nem foglalkozik, biztosíték letételére nem köteles. *O. Lt. Büm. R. O. 7639: 1848. 2. kf. 133. sz.* Talán nem érdektelen megjegyeznünk azt sem, hogy Debrecen városának 1848. május 11-i jelentésében Balla lapja, a Debrecen Nagyvárad Ertesítő még csak hirdetések tartalmazó, nem politikai tárgyú kiadványként szerepelt. *O. Lt. Büm. á. i. 1614: 1848. sz.*

⁷⁹ *O. Lt. Büm. á. i. 1929: 1848. sz.*

⁸⁰ *O. Lt. Büm. R. O. 10. 766: 1848. 2. kf. 225. sz.*

⁸¹ A kauciónak még a gondolata sem igen merülhetett fel a belügyminisztériumban a Közlönnyel kapcsolatosan, tényleges letételére pedig szinte bizonyos, hogy nem került sor, mert hiszen ez a ténykörülmeny legalább utalás formájában aligha maradt volna említetlenül a lap történetét az előzményektől kezdve az elmúlásig, igen gazdag levéltári forrásanyag alapján is feltáró V. Windisch Éva: *Közlöny (1848—1849). A forradalom és szabadságharc hivatalos lapjának története* (Budapest, 1958, Értékezősek a történeti tudományok köréből. Új sorozat. Szerk.: Barta István) c. művében.

ik törvénycikk hozatala előtt meg nem jelent, hanem csak hirdetve volt, az említett XVIII-ik t. cz. 30. §-ának elég tétesség, csak a hatósági e részbeli bizonyítvány után történhetvén a lapnak úgy megjelenhetése, mint postáni szétküldötetése". Szokatlanul gyorsan jött a válasz Pest városától a lapért felelősök nyilatkozatával⁸² és az *április 10-i* megjelenésű első lappéldányszámmal együtt, amelyben döntést kért a polgármester, hogy „a biztosíték tüstént vagy csak a törvény szentesítése után 2 hónapi záridő alatt leszen(-e) lefizetendő". A minisztérium helyes jogi álláspontja szerint ennek csupán — valójában nem a pontatlanul szövegezett szentesítés, hanem az intézkedés érdemi előírásából is következően — a kihirdetés napjától, tehát 1848. április 11-től számított két hónap alatt kell megtörténnie, „de — ismét Szemere todaléka — *akkor pontosan és okvetlenül*".⁸³ Teljes összhangban állt ezzel a *Spiegel* ügyében hozott döntés is, amely lap kiadói a biztosíték letételére haladékat kértek. A törvény által engedélyezett határidő már letelt, szólt azonban a Buda városához intézett leirat, ezért a hatóság „*szigorúan*" teljesítse törvényszabta kötelességét,⁸⁴ ami a kaució letételével megtörtént.⁸⁵ Nem kevésbé érdekes az az ugyancsak Buda polgármesterének 1848. május 1-i felterjesztésével kapcsolatban hozott határozat, amely az *Ofner Pester Zeitung* kiadását illetően kifejezésre juttatta, hogy nem elégséges Janich József *ígérete* a kaució azonnali letételére. Mivel biztosíték valójában még nincs, a város első emberének kötelességéhez tartozik „és tartozott volna — szólt a miniszteri dörgedelem — minden idővesztő tudakozás nélkül" a törvény megtartása felett a Sr. értelmében örködni: „Hírlapnak, mely a törvénynek eleget nem tett, nem szabad megjelenni, s úgy a kiadó mint a nyomdatulajdonos eltiltandó".⁸⁶ Az előzőekkel ellentétben további eljárás nélkül, azonnal született meg az érdekeltekre kedvező intézkedés az *Alföldi Hírlap* tárgyában, mert Debrecen polgármestere már felterjesztésében közölhette, hogy Telegdi László és Szanka József szerkesztők, valamint Telegdi Lajos kiadó egyrészt bejelentést tettek nála, miszerint politikai lapot kívánnak indítani, másrészt nem feledeztek el a biztosíték letételéről sem.⁸⁷

Tudtunkkal legalább egy alkalommal állást kellett foglalnia a belügyminisztériumnak abban a kérdésében is, hogy *meddig kell* a hatóságnak *visszatartania* a már egyszer letett kauciót. Rosti Zsigmond folyamodvánnyal fordult Pest városához, hogy az „biztosítási kötelezőjét" adja vissza, mivel megszűnt a Népelem — Radical lap szerkesztő- és kiadótársa lenni. A város 1848 augusztusának második felében terjesztette fel a kérvényt döntésre a belügyminisztériumba, amelyre nem sokáig késlekedett a válasz: „miután a Sajtó törvény 28-ik §-a szerint némely sajtóvétségek megtorlása csak 2 év múlva idősül el: Rosti Sigmond biztosítéki kötelezvényét is azon időig visszaadni nem lehet".⁸⁸

A leteendő kaució összegét illetően döntést igénylő félreértésre vagy félremagyarázásra — a sajtótörvény teljesen egyértelmű rendelkezéseinek a követ-

⁸² Levéltári kutatásaink idején a Pest város polgármesteréhez intézett nyilatkozatot, amelyben Chownicz és Müller 1848. április 24-i keltezéssel bejelentették, hogy Die Opposition c. lapjukat április 9 óta hetenként hatszor jelentetik meg. az *O. Lt. F. M. P. O. 1848. 10. kf. 148. tétel*nél találtuk meg.

⁸³ *O. Lt. Büm. á. i. 193, 296: 1848. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 31. tétel.*

⁸⁴ *O. Lt. Büm. R. O. 4070: 1848. 2. kf. 17. sz.*

⁸⁵ *O. Lt. Büm. R. O. 5309: 1848. 2. kf. 257. sz.*

⁸⁶ *O. Lt. Büm. á. i. 505: 1848. sz.* — A szövegben idézett kitételek egytől egyig Szemere Bertalan saját kezű betoldásai a határozattervezetbe.

⁸⁷ *O. Lt. Büm. R. O. 4042, 4043: 1848. 2. kf. 14—15. sz.*

⁸⁸ *O. Lt. Büm. R. O. 8157: 1848. 2. kf., 159. sz.*

kezményeként — nem adódott alkalom. Mivel hazánkban 1848-ban hetenként legfeljebb hatszor és nem mindennap jelentek meg a hírlapok, az írni-olvasni tudók és akarók jól tudták, hogy ez a summa *gyakorlatilag* mindig kereken 5000 forint. Sajátos módon még az a gondolat sem vetődött fel, hogy a biztosítékot pengőforint helyett váltóforintban kellene számítani, holott csak a Sr. szolt pengőforintban lerovandó kaucióról, ez is kizárólag a nyomdák vonatkozásában. Annál több munkát igényelt mind az első fokon eljáró hatóságtól, mind a belügyminisztériumtól annak eldöntése, hogy az egyes konkrét esetekben jogszerűnek tekintendő-e a kaució letételének a formája vagy sem.

A St. és Sr. előírásai szerint a kauciót kétféleképpen lehetett letenni, készpénzben vagy kötelezvény alakjában. A törvény pontos rendelkezései miatt a *készpénzben* történő lerovás nemsok gondot okozott az államszerveknek, a korabeli pénzügyesség miatt azonban egészen kivételesen kerültek eléjük ilyen ügyek. Csupán két jellemző esetre szeretnénk kitérni, amelyek arra is feleletet adnak, hogy mi tette lehetővé, illetve szükségessé a pénzbeli helytállást. Vegyük először közelebről szemügyre Pelikán Ferdinánd Wudce z Trnarnvi c. lapjának az esetét. Nagyszombat sz. kir. város polgármestere 1848. június 11-én felterjesztette Pelikán nyilatkozatát, amelyben a *kiadó hittudományi tanár* többek között arra tett ígéretet, hogy néplapja „első számának megjelenésekor” készpénzben leteszi a kauciót. A minisztérium ebben az esetben sem elégedett meg a pusztá ígérettel, minek jeleként közölte a várossal, hogy mindaddig nem intézkedik a terjeszthetőség érdekében, amíg nem kap a lerovás tényleges megtörténtét igazoló jelentést a hatóságtól.⁸⁹ Július 4-i keltezéssel hamarosan jött azonban az újabb nagyszombati felirat, melynek tanúsága szerint a kötelezett *készpénzben letette* a biztosítékot. Most már elmehetett a jóváhagyó átirat a postai ügyekben hatáskörrel rendelkező minisztériumhoz,⁹⁰ igaz ugyan, hogy már ez is megkereste még az átirat vétele előtt a belügyminisztériumot a szóban forgó „vallásos s politikai néplap” ügyében, mellékelve a kauciónak a város letéti pénztárába helyezését igazoló, hatósági jegyzőkönyvi kivonatot.⁹¹ De a Wudce problémáinak a tárgyalását még mindig nem zárhatjuk le, mert jöttek ám továbbra is a hivatalos vagy annak tekinthető irományok,⁹² amelyek közül kiemelkedik a pozsonyi főposta igazgatójának felettes szervén keresztül a belügyminisztériumba eljuttatott jelentése, mi szerint Pelikán Ferdinánd lapja „a pápista népnek a lutheranusok elleni felizgatását célzó szellemben látszik

⁸⁹ O. Lt. Büm. R. O. 4041: 1848. 2. kf. 13. sz. Legalább itt érdemes teljes terjedelmében közölnünk a nyilatkozat érdemi részét, amely a következő: „Az alóírt olly állapotban vagyok, hogy a sajtótörvény első szakaszainak értelmében oda nyilatkozhatik: mi szerint ő felelőség terhét felvállalván —, egy új „Néplapot” a szláv ajkú hontársink számára, az ide mellékelte Programm szerint szerkeszteni, s július első napjaiban még indítani fog; — első számának megjelenésekor a kellő biztosíték-sommát — 5000 (az alig kiolvasható rövidítést feloldva) pengőforint(ot) le fogja tenni kész pénzben; nyomdát illetőleg pedig, az Új kapu utca 459 szám alatti Spanraff Mihály úr intézetet használandja.” — A nyilatkozat vétele után alig több mint egy héttel később a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium is véleményyt kért a belügyminisztériumtól a Wudce ügyében, ami arra vall, hogy a két minisztériumot egymástól függetlenül keresték meg Pelikán lapja érdekében. O. Lt. F. M. P. O. 1848. 10. kf. 39. tétel.

⁹⁰ O. Lt. Büm. R. O. 5363: 1848. 2. kf. 67. sz., F. M. P. O. 1848. 10. kf. 77. tétel.

⁹¹ O. Lt. Büm. R. O. 5978: 1848. 2. kf. 90. sz.

⁹² O. Lt. Büm. R. O. 6514: 1848. 2. kf. 103. sz. (Sürgetés Nagyszombattól a terjeszthetőség érdekében.); O. Lt. Büm. R. O. 8972: 1848. 2. kf. 191. sz. (Szeptemberi jelentés arról, hogy a Wudce változatlanul megjelenik.)

szerkesztve lenni; mely veszedelmes iránynak előleges tervezés által való ki-
tűzése annál kevésbé lenne kétségbe vonható, minthogy a megkívántatott biz-
tosítékot, a fennevezett szerkesztőért, a *Nagyszombati katolikus papság tette*
*le.*⁹³

A másik eset két okból is rendkívül érdekes, mert hiszen egyrészt a végki-
fejtletben Szemere Bertalant a jelek szerint tőle szokatlan mértékben felinge-
relte, másrészt rávilágít arra, hogy mi kényszeríthetett egyeseket kötelezvény
nyújtása helyett készpénzben történő biztosíték letételére. Pest város 1848. jú-
nius 13-án felterjesztette a május elejei egészen durva megtámadtatása ellené-
re⁹⁴ az előírtak teljesítésében nem sietős Klein Ármin precíz nyilatkozatát,
amelyben a kiadó-szerkesztő bejelentette, hogy a jövőben is ki kívánja adni
Ungar c. lapját. A nyilatkozó bemutatta még a városnak Hercz Salamon és
Stern Bernát jótállási okiratát, minek tanúsága szerint ennek kiállítói *egy évre*
kezeséget vállaltak a lapért, kezességük fedezeteként azonban egy olyan 55 000
pengőforint *betáblázott záloggal terhelt házat* jelöltek meg, amelynek a becs-
levél szerinti értéke csupán 50 450 pft. A minisztérium elutasító álláspontra
helyezkedett. Nyilván az iratok gondos áttanulmányozása alapján megállapí-
totta, hogy a házra már 57 000 pft. van betáblázva s ezért a kötelezvény biz-
tosítékként nem fogadható el. Ilyen körülmények között kiadta tehát rendel-
kezését, hogy a kiadó „rögtön tegyen törvényes biztosítékot” vagy pedig lap-
ját a városi hatóság tiltsa be, mert hiszen „a törvény által engedett két hó-
nap már eltelt”.⁹⁵ Később egy hónappal később újabb kérvény érkezett a mi-
nisztériumba, amelyben a lapkiadó az egyszer már felterjesztett biztosítéki
kötelezvény elfogadását vagy legalább 14 napi haladékokat kért. A folyamodó
indokolásként megemlítette, hogy az érte jótállók a szóban forgó ház *zálog-
tulajdonosai*, 57 000 forintjuk első helyen van arra betáblázva, így az „5000
pft az eredeti zálog szerződésre feljegyeztethetik és a városi telekbírói hiva-
talba beigtathatik”. 1848. július 13-án Szemere elé terjesztettek tisztázatlan
egy határozatszöveget, amely elutasította ugyan az ajánlott kaució újbóli
elbírálását, de közölte, hogy „hosszabb vagy rövidebb határidőt (a kérelmező-
nek) nekie engedni a hatóság Elnökének, mint felelős hivatalnoknak jogához
tartozik”. A miniszter előbb aláírta ezt az iratot, majd meggondolta magát és
az áthúzott szöveg alá írta utasítását: „*Ha nincs elég téve, rögtön tiltassék*
be. A törvény arra való, hogy teljesítsék, nem hogy húzatássék.” Az újabb
döntés már a miniszter akaratának megfelelően készült el, sőt felszólította a
pesti hatóságot, hogy eljárásáról tegyen jelentést.⁹⁶ Egy újabb hónap eltelté-
vel meg is érkezett a kért jelentés — e helyütt csupán az érdemi részt kö-
zölve — ezzel a szöveggel: a miniszteri rendelet hatására a kiadó „*július 10-én*
hírlapjának biztosítékául 5000 pftot tett le; — melly öszlet ideiglenes őrizet
végett letéthivatalunkba adatván — saját kívánata következtében 5⁰/₁₀₀ ka-
matra felvétellett; — melly kölcsön vett öszszegről szőlő város kötelezvénynt
*— ugyan annak őrizete iránti teendő czélszerű intézkedés végett ezennel...
felterjesztünk.*”⁹⁷

⁹³ O. Lt. Büm. R. O. 7063: 1848. 2. kf. 129. sz. A lakonikus rövidegű miniszte-
riális „döntés” a postaigazgató jelentésével kapcsolatosan mindössze ennyi: „Irat-
tárba.”

⁹⁴ Vö. a 39. jz.-hez tartozó szövegrésszel.

⁹⁵ O. Lt. Büm. R. O. 4013: 1848. 2. kf. 9. sz.

⁹⁶ O. Lt. Büm. R. O. 5925: 1848. 2. kf. 79. sz.

⁹⁷ O. Lt. Büm. R. O. 8511: 1848. 2. kf. 167. sz. Az 5975/B sz. rendeletről az ér-
dekeltnek legfeljebb hallomás alapján lehetett rosszat sejtő előérzete, hiszen az új-

Csupán néhány példát említünk meg a továbbiakban annak igazolására, hogy az Ungar kauciója tárgyában követett eljárás nem minősíthető rendkívülinek, kivált nem jogellenesnek, hanem a St. 30. §-ában megszövegezett előírások betartásának. A törvény egyértelműen rendelkezett: ha nem készpénzben kerül sor a kaució letételére, akkor (1) „fekvő birtokra” (2) „kettős biztosítékkal” (3) „betáblázott kötelezvény” szükséges, amelyhez a belügyminisztérium egész természetesen hozzáértette még, hogy (4) az ingatlanok az esetleges adósságok levonása után elegendő értékűnek kell lennie a biztosíték fedezésére. Aligha kétséges, hogy *Kossuth Hírlapja* esetében a készpénznek nem tekintett takarékpénztári elismervényt azért is utasította el a minisztérium, mert ez a „kötelezvény” pénzre, nem fekvő birtokra szólt.⁹⁸

Problematisabbnak minősült a kettős biztosíték értelmezése, kivált abból a szempontból, hogy a kettős kifejezés a kötelezvényben megnevezendő összegre vonatkozik-e (például a készpénzben lefizetendő 5000 Ft helyett 10 000 Ft irandó-e) vagy az ingatlan értékének kell-e a pénzbeli vállalás kétszeresének lennie. Akadt ugyan olyan kezességi okirat, mint a Józsa Ferenc szerkesztette *Közügyvéd* biztosítékaként kiállított, amely már maga „kettős, 10 000 pftnyi” összegről szólt,⁹⁹ a túlnyomó többség azonban a készpénzben leteendővel megegyező pénzüsszeg feltüntetéséről tanúskodik. 5000 pengőforinról szóló kötelező levelet állított ki például Birly Flórián is a Mérey Mór és Rosti Zsigmond kiadásában megjelenő *Radical lap* kauciójaként, mégsem emelt ellene kifogást a belügyminisztérium, mert hiszen ezen időszaki kiadványt illetően a többi feltételek sem maradtak teljesíthetetlenek.¹⁰⁰ A nem kétszeres összeget megjelölő kötelezvény elfogadásának csak az lehet a magyarázata, hogy a kettős biztosítékokat következetesen az ingatlan tiszta értékére vonatkoztatták, ennek kellett legalább kétszeresét érnie a pénzben leróvándó summának. Hogy mennyire az ingatlan tiszta és a biztosíték letételekori értéke jött számításba, jól bizonyítják a fentebb már említett *Közügyvéd*, illetve az Arad c. lapok esetei. A *Közügyvédért* bemutatott kötelezvényt kizárólag azért nem fogadta el a belügyminisztérium, mert az a kiállító Sütő József Izsák községben található birtokának 1847. február havi értékét tüntette fel egy, a megye által nem hitelesített kimutatásra hivatkozással, melynek helyességéért — illetékességi területén kívül fekvő birtokról lévén szó — Pest városa sem vállalta a jótállást. Ez a kötelezvény tehát nem szolgáltatott megnyugtató bizonyítékot arra, hogy a lekötött birtok értéke, bár a kötelezvényt még be is táblázták a szóban forgó ingatlanra, valóban elegendő garancia. Tartalmilag azonos módon foglalt állást a központi hatóság az Arad c. lap kaucióját illetően is, amennyiben noha a kötelezvény ugyancsak be volt táblázva, kérte a lekötött ház becslelését és a betáblázási jegyzőkönyvi kivonatot, „hogy meg lehessen ítélni, ha valjon azon ház megbírja-e e kétértékű biztosítékokat, vagy pedig más betáblázottakkal nincsen-e terhelve”.¹⁰¹

lius 10-én még el sem készült, vagy a jelentésben említett napnál később került sor a kaució letételére. — Akadt persze más lap is, amelyért készpénzben tették le a biztosítékokat, mint például a Bangya János szerkesztette *Pressburger Deutsche Zeitung* és melléklapja, a *Hungaria-ért. O. Lt. Büm. R. O. 5310: 1848. 2. kf. 58. sz.*

⁹⁸ Ld. a 65. jz-et és különösen a hozzá tartozó szövegrészt.

⁹⁹ *O. Lt. Büm. á. i. 664: 1848. sz.*

¹⁰⁰ Ld. a 64. jz.-hez tartozó szövegrészt.

¹⁰¹ *O. Lt. Büm. R. O. 4677: 1848. 2. kf. 49. sz.*

A sajtótörvény nem hagyott kétséget, már az imént említettekől is kitétszően, abban a vonatkozásban sem, hogy a *kötelezvényt be kell táblázn*. Jellemző módon a belügyminisztérium még a kormány által oly szívesen támogatott *Népbarát* és idegen nyelvű változatainak a kaucióját illetően sem kívánt letérni a kijelölt útról, amennyiben csak a feltétellel akarta azt törvényesen letettnek elfogadni, ha a fele-fele összegben Pest város és Pest vármegye által kiállított kötelezvényeket az erre feljogosított és kötelezett hatóságok külön-külön betábláztatják, mivel a törvény szerint — hangzott az érvelés — nincs különbség aközött, hogy magánszemély vagy hivatalos szerv adta-e ki a kötelezvényt.¹⁰² Pest város a betáblázást elrendelő miniszteri rendelkezésnek eleget is tett,¹⁰³ a vármegye azonban még mindig nem nyugodott, november elején, eredménytelenül ugyan, de újból kérte betáblázatlan kötelezvényének belügyminiszteri elfogadását.¹⁰⁴ Az ügyet végül az Országos Honvédelmi Bizottmánynak november második felében hozott határozata zárta le, ami szerint a megyének a *Népbarát*tért általa elvállalt biztosítékot *nem szükséges* betáblázn.¹⁰⁵

Az időszaki sajtótermékek kauciójával kapcsolatos problémák tárgyalását két szlovák nyelvű, egy pozsonyi és egy selmecbányai lap biztosítéki ügyének a felvázolásával szeretnénk zárni, már csak azért is, mert mindkét esetben jelentősen letért a kormányzat megszokott útjáról. Ami az előbb említett lapot, a *Szlovacske Novinit* illeti, a kezdeményező lépéseket Justh József Bars megyei főispán tette meg Pozsonyból május 8-i keltezéssel a miniszterelnökhöz küldött levelével, amelyben többek között azt kérte, hogy „a törvény által igényelt cautionak letétele” nélkül jelenhessen meg az ellenséges agitációk megszüntetésére alkalmas „ministerialis tót lap”. A belügyminisztériumba áttett levélre a válasz Szemere aláírásával már május 12-én elkészült és különböző előnyök, jutalmak kilátásba helyezésével közölte, hogy „a lapszerkesztés kárral nem fog járni” ugyan, de a kauciót illetően „a törvény rendelete alól bárkit felmenteni” nem áll a miniszter „hatalmában”.¹⁰⁶ Május 31-én megérkezett a barsi főispán újabb irata, amelyben az aláíró bejelentette, hogy egyrészt a lap szerkesztését *Kosztelni András* köz és váltó ügyvéd vállalta el, másrészt a biztosítékot Zay Károly gróffal közösen ő, Justh József teszi le.¹⁰⁷ Ezt követően június 5-én két olyan átirat is készült a belügyminisztériumban, amelyek a Szlovacske, illetve szerkesztője érdekeit szolgálták. Az egyik a hírlapok postai terjesztésében felügyeletet gyakorló miniszterhez szólt a *Kosztelni* által benyújtott kérelem hátirataként Szemere Bertalan kezétől: a lap „megjelenése igen kívánatos levén, a haza érdekében így röviden hívom fel kereskedelmi minister urat, hogy a postán az intézkedést sietve megtenni szíveskedjék”, ami már ezen a napon Trefort Ágoston aláírásával meg is történt.¹⁰⁸ A másik átirat, a pénzügyminiszterhez címzett, rendkívül diplomatikus

¹⁰² O. Lt. Büm. R. O. 5372: 1848. 2. kf. 69. sz.

¹⁰³ O. Lt. Büm. R. O. 8969: 1848. 2. kf. 188. sz.

¹⁰⁴ O. Lt. Büm. R. O. 10 742: 1848. 2. kf. 222. sz. — Az elutasító határozat szerint a miniszter nem változtathat korábbi álláspontján.

¹⁰⁵ O. Lt. Büm. R. O. 11 501: 1848. 2. kf. 232. sz. — Az már egészen természetesen tekinthető, hogy felettes szerve, az Országos Honvédelmi Bizottmány döntésének engedelmeskedett a belügyminisztérium és ennek megfelelően közölte Pest vármegyével: nem köteles kötelezvényét betábláztatni.

¹⁰⁶ O. Lt. Büm. eln. 77: 1848. sz.

¹⁰⁷ O. Lt. Büm. eln. 202: 1848. sz.

¹⁰⁸ O. Lt. F. M. P. O. 1848. 10. kf. 25. tétel.

szövegezésben készült el: „Kosztelni András, kormányi buzdításra, tót lapot ad ki. Nem lehetett hagyni a tót népet a panszlavi meglevő tót lap martalékaul. Statusérdekek parancsolták e fellépést. Kezdetben e lap nem fogja magát fentarthatni. Azomban kötelezettsége leend a *hivatalos hirdeményeket* is közölni, mit kárpótlás nélkül követelni nem lehet, miután mégis magány vállalat. E *díjak fejében* is tehát szükséges levén az előlegezés”, fizetessen ki tehát a miniszter a belügyminisztérium kiadásainak a terhére az ezt az iratot felmutató Kosztelni nyugtája ellenében 800 pengőforintot,¹⁰⁹ amire szintén sor került legkésőbb június 6-án.¹¹⁰ De még mindig nem fejeződött be a Szlovacske kauciójának az ügye. 1848. július 3-i keltezéssel közölte a belügyminisztérium Pozsony város polgármesterével, hogy betáblázatlanul nem fogadható el gr. Zay Károly és Justh József kötelezvénye.¹¹¹ A probléma végleges megoldására csupán augusztus 19-én került sor, amikor hallgatólagosan elfogadott a minisztérium biztosítékként két, br. Jeszenák János, illetve felesége nevére szóló, rimabreznói vasgyári egyesületi részvényt 12 000 váltóforint értékben és egy 1000 pengőforint címletű pesti cukorgyári részvényt, amelyeket a pozsonyi polgármester terjesztett fel megjegyvezvén azt, hogy az értékpapírokat az „előzetes értekezéseire” hivatkozó báró Jeszenák kérésére vette át.¹¹²

A Szlovacske Novini kaucióját illetően a belügyminisztérium még csupán annyiban tért el rendszerint követett gyakorlatától, hogy a ténylegesen nála letétbe helyezett értékpapírokat vagy készpénznek tekintette, vagy ha kötelezvénynek, akkor pedig betáblázatlanul fogadta el. Nem alaptalanul írta 1848. szeptember 18-án Szemere Bertalan egy másik ügygel kapcsolatban a miniszterelnöknek, hogy a „pozsonyi tót lapnak a *cautiót én csináltam ki*”.¹¹³ Még ennél is tovább ment azonban a belügyminisztérium a Selmecbányán megjelentetni kívánt szlovák nyelvű lap kauciója tárgyában. Az első lépések megtételére már 1848. április 29-én sor került, amikor szerkesztői minőségben *Launer István* kérte a tervezett lap kiadásának engedélyezését,¹¹⁴ majd pedig azzal, hogy Géczy Péter Hont vármegye főispánja május 27-i keltezésű jelentésének mellékletként megküldötte a kezdeményező, mellesleg selmecbányai evangélikus iskolai tb. tanár folyamodványát, mi szerint a lapért szegénységére tekintettel „a törvény által határozott *Cautióra nézve, a Kormány kegyesnék jót álni*”.¹¹⁵ Az ötlet Launer kérelem-javaslatában már megszövegeződött, de a belügyi kormányzat tovább halogatta a döntést, s így a leendő szerkesztőnek — jelképesen szólva — változatlanul kellett dörömbölnie a bezárt kapun. Újabb levelet küldött tehát szeptember 15-én a belügyminiszternek, amelyben közölte, hogy minden erőfeszítése ellenére biztosítékként csupán 2000 pengőforintot sikerült szereznie ingatlanban, ez azonban „elég (valójában nem, mert a St. 7. §-a szerint a maximum 3000 Ft) a gondolható legnagyobb sajtóvétségnek bűnhesztésére”, s így — tette fel a kérdést — „miért nem mondhatná a Magas Ministerium, hogy a többit magára vállalja,

¹⁰⁹ O. Lt. Büm. eln. 240: 1848. sz.

¹¹⁰ O. Lt. Büm. eln. 284: 1848. sz.

¹¹¹ O. Lt. Büm. R. O. 5312: 1848. 2. kf. 60. sz.

¹¹² O. Lt. Büm. R. O. 8145: 1848. 2. kf. 158. sz.

¹¹³ O. Lt. Büm. eln. 929: 1848. sz. — Szemere Bertalan e megkeresésében azt is tudomására hozta a miniszterelnöknek, hogy „a kormány 1600 pfttal segíti a kiadást.”

¹¹⁴ O. Lt. Büm. eln. 319: 1848. sz.

¹¹⁵ O. Lt. Büm. eln. 269: 1848. sz. — Kutatásaink idején csak a jelentést találtuk ezen a helyen, a folyamodványt nem.

ert hisz az a többi puszta formalitás". Launernek ez a fellépése végre már atott. Ennek és a mindinkább kibontakozó nemzetiségi mozgalmak hatására Szemere Bertalan a levél kézhez vétele után tüstént, 1848. szeptember 18-án egkereste írásban a miniszterelnököt, hogy a kormány vállalja magára a biztosítékot. Ez meg is történt, amit bizonyítanak a Selmecbánya polgármesteréhez legkésőbb szeptember 20-án „*sürgöny vigye*” meghagyással elbocsátott rendelkezés sorai: „kész a kormány a törvényes biztosíték iránt... a gondoskodást magára vállalni... megszűnven (ezzel) minden akadály, mely a mondott lap megjelenését eddig gátolta, ezennel meghagyom önnek hogy nevezett kiadót lapjának azonnali kiadhatása iránt rögtön értesítse”.¹¹⁶

Mivel alapvetően nem általános sajtó-, hanem kifejezetten jogtörténeti tanulmány kidolgozására vállalkoztunk, most már áttérhetünk a nyomdák-
kal kapcsolatos jogi kérdések és megoldások felvázolására, amelyek közül azonban e helyütt csupán a kaucióval foglalkozunk. Annál inkább megtehetjük ezt, mert hiszen a nyomdák összeírásáról, a nyomdatulajdonosok nyilatkozattételi kötelezettségéről elszórtan ugyan, de az időszaki lapoknál már szót ejtettünk, azt pedig elég megemlítenünk, hogy a nyomdákban, az ott előállított sajtótermékekről készített jegyzőkönyvekkel kapcsolatosan a helyi hatóságok nem fordultak döntés kieszközlése céljából a belügyminisztériumhoz, amely viszont nem kérte tőlük számon az illetékességi területükön előállított sajtótermékekről készített jegyzékek negyedévenkénti megküldését.¹¹⁷ Mellőzhetjük végül a *kötelességek* okozta gondok taglalását is, mert hiszen ezeknek döntően a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnál kellett lecsapódniuk, amely egy alkalommal, 1848 júniusának második felében megküldte a belügyminisztériumba a Nemzeti Múzeum igazgatójának a nyomtatványok elmaradását panaszoló folyamodványát. E beadvány sorsára vonatkozóan megjegyezhetjük még, hogy az irat hátlapján mindössze ennyit olvashatunk: „már történt intézkedés, tudomásul”.^{117a}

A *nyomdák kaucióját* illetően a gyakorlatban, a hírlapoknál nem jelentkező, két különleges probléma vetődött fel, mégpedig az, hogy 1. a törvény kihirdetése előtt alapított, tehát a régi nyomdák tulajdonosai kötelesek-e egyáltalán biztosítékot letenni és 2. elfogadható-e maga a nyomda kaucióként. Ami a *régi, a túlnyomó többséget jelentő nyomdákat* illeti, róluk kifejezetten sem a sajtótörvény, sem Szemere Bertalan sajtórendelete nem tett említést. Ennek ellenére sorra elutasította a belügyminisztérium azokat a gyakran helyi hatóságilag támogatott, sőt indokolt kérelmeket, amelyek a biztosítéki összeg letétele alóli mentesítést akarták elérni.¹¹⁸ A legtöbbször ösztönösen az a gondolat vezérelhetette a központi szervet, amit legalább egyszer meg is fo-

¹¹⁶ Ld. a 113. jz.-et.

¹¹⁷ Néhány törvényhatóság eleget tett e kötelességének, így például Debrecen március 19-től július 31-ig (O. Lt. Büm. R. O. 8580: 1848. 2. kf. 180. sz.), Győr május 1-től július 31-ig (O. Lt. Büm. R. O. 7692: 1848. 2. kf. 146. sz.), Moson vármegye május 1-től július 31-ig és ami még sokkal többet mondó, augusztus 1-től október 31-ig (O. Lt. Büm. R. O. 7656, 10782: 1848. 2. kf. 141., 227. sz.) és Szokolca május 1-től július 31-ig (O. Lt. Büm. R. O. 8581: 1848. 2. kf. 181. sz.) terjedő időszakra.

^{117a} O. Lt. Büm. R. O. 4124: 1848. 2. kf. 21. sz.

¹¹⁸ Vö. pl.: O. Lt. Büm. á. i. 297: 1848. sz. (Lukács László pesti), 1886: 1848. sz. (Trattner és Károlyi pesti), Büm. R. O. 4198: 1848. 2. kf. 27. sz.) özv. Streibig Lipótné győri), 4603: 1848. 2. kf. 31. sz. (valamennyi pozsonyi nyomdatulajdonos), 4620: 1848. 2. kf. 35. sz. (szatmárnémeti ny.), 4633: 1848. 2. kf. 37. sz. (szokolcai ny.) 4676: 1848. 2. kf. 48. sz. (Czeh Sándor mosonmagyaróvári ny.)

galmazott, ti. hogy a biztosíték nélküli nyomda könnyen visszaélések forrásává válhat.¹¹⁹ A kaució azonnali letétetéséről azonban már a korábban is működött nyomdák vonatkozásában természetesen szó sem lehetett. Erre azt a megoldást választotta a központi belügyi kormányzat már május elejétől kezdve, hogy a régi lapokra szóló törvényhely, a St. 30. § 2. pont (2) bekezdésének alkalmazását írta elő, tehát június 11-ig terjedően, a törvény kihirdetésétől számított 2 hónapig határidőt biztosított a számukra.¹²⁰

A régi nyomdák közül kissé mélyebben csupán a *pozsonyi nyomdák* ügyére térünk ki, mert ezeknél szinte minden lényeges probléma felmerült. A város viszonylag gyorsan eleget tett a belügyminiszter sajtórendelete azon előírásának, hogy a törvényhatóságok elnökei készíttessenek összeírást az illetékeségi területükön megjelenő időszaki lapokról és az ott található nyomdák-ról. Az elkészült összeírást Bajcsy József főbíró már május 13-i keltezéssel postáztatta a belügyminisztérium számára, de már ezt az alkalmat megragadta arra, hogy feltegye a kérdést: a sajtótörvény megalkotása előtt fennállt nyomdák kötelesek-e letenni a biztosítékot annak ellenére, hogy sem a törvény, sem a rendelet „egyenesen nem rendelkezék”. A minisztérium június 4-én küldötte el válaszáat, amely szerint „a régi nyomdák tulajdonosai a törvény kihirdetésétől számított 2 hónap alatt tartoznak a törvényben megírt biztosítékot letenni”.¹²¹ Június 26-án megérkezett az újabb felterjesztés a város polgármesterétől, aki egyrészt jelentette, hogy a nyomdatulajdonosok nem akarják a kauciót letenni, másrészt feltette az újabb kérdést, vajon a *nyomda becsértékben elfogadható-e* biztosítékul?¹²² A miniszteri leirat a nyomdának kauciókénti elfogadására vonatkozóan nem adott kifejezett választ,¹²³ csupán azt hangsúlyozta, hogy — június 11-e elmúlván — ha a kötelezettek nem teszik le a biztosítékot, nyomdájukat a helyi hatóság zárassa be.¹²⁴ Szinte bizonyosan még meg sem érkezett az imént említett miniszteri utasítás rendeltetési helyére, Pozsony városában már július 4-én elkészült egy újabb felterjesztés, amely figyelemre méltó jogi és politikai érveléssel állt ki a kauciómentességet kérvényező nyomdatulajdonosok mellett. Ami a legfőbb érveket illeti, a városi hatóság véleménye szerint nem kell a régi nyomdák után biztosítékot letenni, mert hiszen I. a St. 37. §-a csak az új nyomdák kauciókötelezettségéről szól, minthogy nem akart rendelkezéseinek *visszaható erőt* tulaj-

¹¹⁹ O. Lt. Büm. á. i. 1893: 1848. sz. (egri ny.) — Érdemes megemlítenünk, hogy az egri nyomdára vonatkozó Heves vármegyei jelentés, amelyre a főszevegben közzölt indoklással a minisztérium elutasítóan válaszolt, egyrészt a régi nyomdák mentességét hangsúlyozta, másrészt — nyilván az előbbi álláspont el nem fogadásának az esetére — a nyomdának kaucióként való elfogadását ajánlotta a következő megfogalmazásban: „Ezen nyomda nem új, hanem régi lévén, biztosítékot tenni nem tartozik; különben a törvényes biztosítéki öszvegnél sokkal nagyobb mennyiségű alaptókével bír.”

¹²⁰ Így rendelkezett már május 3-án (O. Lt. Büm. á. i. 297: 1848. sz.), majd szinte teljes következetességgel.

¹²¹ O. Lt. Büm. á. i. 1994: 1848. sz.

¹²² A nyomdának biztosítékul való felajánlására további példák: O. Lt. Büm. á. i. 1893., 2319, 3659: 1848. sz., Büm. R. O. 5308. 2. kf. 56. sz., 8540: 1848. 2. kf. 172. sz.

¹²³ Ezzel ellentétben a Vas vármegyének 1848. június 6-án postázott válasziratában indokolást is adott a belügyminisztérium, amennyiben közölte: „Bertalanfy Imre által saját nyomdai szereire kiadandó váltót azért nem fogadhatom el biztosítékul, mivel a *törvény szelleme* azt kívánja: hogy a biztosíték a *nyomda egész szerein kívül és fölül* más értékben legyen.” O. Lt. Büm. á. i. 2319: 1848. sz.

¹²⁴ O. Lt. Büm. R. O. 4603: 1848. 2. kf. 31. sz.

donítani¹²⁵ úgy, mint a régi időszaki lapokra a 30. § 2. pontja, 2. a törvény nem akarta egy csoportba sorolni a nem egyenlő feltételekkel induló nyomdákat, a *régi*ek ugyanis nagy áldozattal szerzett „kiváltság” alapján kezdték meg működésüket, „a korlátlanul felállítható” újak viszont anélkül,¹²⁶ ráadásul a régieknek még az újak konkurenciáját is el kell viselniök, 3. a régi nyomdákat illetően el kell fogadni *kaucióként* magukat a *nyomdákat*, ezek belső értékét, *ha az újaknál elegendő a betáblázott kötelezvény* és 4. a biztosítékot letenni nem tudó, már régen működő nyomdákat be kellene záratni, ami azzal a következménnyel járna, hogy „nem csak a tulajdonosok maguk, hanem a nyomdák mellett foglalkozott *munkások* is, *keresetjőktől* rögtön *megfosztatnának* . . . a mi a mostani körülmények között a *közbátorságot* veszélyeztethetné”. Hiába érvelt azonban a város, a központi belügyi kormányzat ragaszkodott a kaució letételéhez, ennek hiányában a nyomda bezárattatásához.¹²⁷ Ilyen előzmények után a pozsonyi nyomdatulajdonosok augusztus végére engedelmeskedtek, Landerer és Heckenast (alighanem a Szlovacske Novini példáját követve¹²⁸) 20 db 100 forintos *kincstári utalványt*, Schmidt Ferenc 2000 pft *kézpénzt*, Wiggand Károly Frigyes pedig mind a régebbi, mind a Mangolt Károlytól megvásárolt nyomdája után *háza betáblázott kötelezvényt* tett le kaucióként, amit a minisztérium egytől egyig jóváhagyott, csupán azt hangsúlyozva, hogy „semmi külföldi papiros”, az osztrák „álladalmi papír” sem fogadható el biztosítékul.¹²⁹

Miként a pozsonyi nyomdatulajdonosok, az ország más vidékein tevékenykedők is, különböző módokon tették le a kauciót. Csak példaként említve néhányat, a szarvasi nyomda 2000 pft lerovásával *kézpénzben*,¹³⁰ a pesti Lukács László nagyjából fele-fele arányban *kézpénzben* és *betáblázott kötelezvény* formájában,¹³¹ a kassai Werfel Károly örököse, Werfel József előbb *kézpénzben*,¹³² majd *betáblázott kötelezvény*vel, később pénzét visszakapva a belügyminisztérium engedélye alapján,¹³³ az özv. Kultsár Katalin nyomdáját Sopronban megvásárló Lenk Sámuel¹³⁴ és a nagykarolyi Gönyei Gábor¹³⁵ *betáblázott kötelezvény*vel tett eleget a törvény előírásának. Akadtak persze olyanok is, akik nem tudták vagy akarták vállalni a kaució terhét, de tudunkkal legalább két olyan nyomda is működött hazánkban, amelyek a központi belügyi szerv engedélyével ennek letétele nélkül üzemeltek, mert nem lehetett már makacsul ragaszkodni a régi latin mondáshoz: *fiat iustitia, pe-*

¹²⁵ Hasonlóan érvelt sikertelenül Czeh Sándor mosonmagyaróvári nyomdatulajdonos is: „Miután azonban *törvénynek visszaható kötelező ereje nem lehet* . . . az idézett törvénynek rendelete csak az eszentül felállítandó új nyomdákraól értelmezendő”. *O. Lt. Büm. R. O. 1848. 2. kf. 48. sz.*

¹²⁶ Ilyen érv felmerült Lukács László pesti nyomdájával kapcsolatban is, amire a belügyminisztérium igen határozottan válaszolt: „a kiváltságok megszüntével pedig az újftt felállított s régi nyomdák közt semmi különbség fel nem állíthatnak”. *O. Lt. Büm. R. O. 5335: 1848. 2. kf. 65. sz.*

¹²⁷ *O. Lt. Büm. R. O. 5395: 1848. 2. kf. 72. sz.*

¹²⁸ Vö. a 112. jz.-hez tartozó szövegrésszel.

¹²⁹ *O. Lt. Büm. R. O. 8970: 1848. 2. kf. 189. sz.*

¹³⁰ *O. Lt. Büm. á. i. 3336: 1848. sz.*

¹³¹ *O. Lt. Büm. R. O. 8555: 1848. 2. kf. 175. sz.*

¹³² *O. Lt. Büm. R. O. 5989: 1848. 2. kf. 99. sz.*

¹³³ *O. Lt. Büm. R. O. 8939: 1848. 2. kf. 185. sz.*

¹³⁴ *O. Lt. Büm. R. O. 4324: 1848. 2. kf. 30. sz.*

¹³⁵ *O. Lt. Büm. R. O. 6556: 1848. 2. kf. 113. sz.*

reat mundus. Ezek közül az egyik Torontál vármegye főispánjának, a másik Vukovics Sabbas (Sebő) királyi biztosnak az előterjesztése alapján Nagybecskerekben,¹³⁶ illetve Temesvárott¹³⁷ folytathatta tovább munkáját — a vármegyéhez szóló leirat szavaival — „az ottani zavaros körülmények miatt”. Annyiban még mindig következetes maradt azonban a minisztérium, hogy egyik nyomdatulajdonosnak sem engedte el kifejezetten a kauciót, minthogy a nagybecskereki Pleitz Ferenc Pálnak csak *részletfizetési* kedvezményt biztosított, a temesvárira vonatkozóan pedig csupán tudomásul vette a felterjesztésnek azt a részét, mi szerint a királyi biztos Weichel József nyomdájának üzembentartását további intézkedésig a *biztosíték letétele előtt* megengedte.¹³⁸

A nyomdákval kapcsolatlas problémák tárgyalását nem fejezhetjük be két rendkívül sokatmondó ügynek a bemutatása nélkül. *Händelmayer Gusztáv* könyvöl 1848 késő tavaszán kérvényt nyújtott be Pest városánál, amelyben megemlítette, hogy 1847. július 12-én az *Ellenzéki Nyilatkozat* sokszorosítása miatt a helytartótanács keresetétől megfosztotta, szinte nyomorba döntötte, hiszen közel egy éven át a keresetkiesésen túl még magas összegre rúgó perkoltségek is terhelték. „Mártius 15-ének dicső eseményei következtében Nyáry Pál a középponti választmány nevében” visszahelyezte ugyan műhelyébe — írta a továbbiakban Händelmayer —, de „valamint az előtt, úgy most is a törvényesen szabott rendnek barátja lévén, ettől semmi áron” nem akar eltérni, ezért kéri tehát visszahelyezésének jóváhagyását. A belügyminisztérium Zoltán János állodalmi titkár aláírásával május végén röviden; de álláspontjára nézve annál jellemzőbben válaszolt. Nyugtassa meg a városi hatóság; a kérelmezőt, tegyék hozzá, az aggodalmaskodó kispolgárt, hogy „ha a 18. Törvény 4. Fejezetének eleget tesz, felsőbb engedménynek szüksége fen nem forog.”¹³⁹

A másik esetünk *Táncsics Mihály nyomdájához* kapcsolódott közvetlenül. Pest város polgármestere a június 14-i tanácsülésből felirattal fordult a belügyminiszterhez, amely csupán július végén érkezett meg rendeltetési helyére. Mindenekelőtt arról esett szó ebben az iratban, hogy a hatóság a felsőbb utasításnak megfelelően¹⁴⁰ felszólította Táncsics Mihályt, tegye le mind nyomdájáért, mind hírlapjáért a törvényben előirt biztosítékot. Erre a megkeresett, ti. Táncsics Mihály, „oda nyilatkozott, hogy József városi két háza csak 2000 pftnyi értékű levén, azok(at) kívánt biztosíték gyanánt elégségesnek nem tartathatók, kezest pedig, vagy olly egyént, ki azt letenné, előállítani nem képes; — egyébiránt megjegyzé, hogy nyomdája csupán *egy sajtóból* állván, abban egyedül *saját munkáit s hírlapját* nyomatja — s hogy e szerint azokért már mint szerkesztő és kiadó is felelősséggel tartozván, a nyomdáért nyújtandó biztosíték feleslegessé válik.” Mindezekre figyelemmel a városi tanács arra kért eligazítást, hogy bezárassa-e a nyomdát. Az irat elkerülhetett Szemere Bertalan kezéhez is, mert a rajta található ceruzával írt megjegyzések — nem vagyunk írásszakértők, ezért csak ennyit — nagyon emlékeztetnek a miniszter kézírásához. És milyen jellemzőek ezek a rögtönösen odavetett sza-

¹³⁶ O. Lt. Büm. R. O. 8512: 1848. 2. kf. 168. sz.

¹³⁷ O. Lt. Büm. R. O. 8589: 1848. 2. kf. 182. sz.

¹³⁸ Az ezzel ellenkező, kemény magatartásra ld. a 143. jz.-et.

¹³⁹ O. Lt. Büm. á. i. 1428: 1848. sz.

¹⁴⁰ O. Lt. Büm. á. i. 2089: 1848. sz. Az itt található iratok hitelesen igazolják, hogy Táncsics Mihály kísérletet tett a biztosíték előteremtésére.

vak, kurta mondatocskák! A nyomda bezáratására vonatkozó szövegrész mellett ugyanis ezt olvashatjuk: „Micsoda kérdés.” A külzeten pedig ez áll: „ha ő tudja mi a törvényes kötelessége, mi fogjuk tudni a magunkét.” A minisztérium falain kívülre ható intézkedésre mégsem került sor, amit bizonyít a tintával írt hátírat: „Táncsics már eladta a kérdéses nyomdát — Irattárban tartandó”,¹⁴¹

Sajtóügyekben a belügyminisztérium elsőrendű feladata aligha vitathatóan az volt, hogy gondoskodjék a sajtótörvény végrehajtásáról, de általános rendészeti feladatkörének folyamánként hatáskörébe tartozott az időszaki lapok és a nyomdák feletti legfelső felügyelet is.¹⁴² Igazolni látszik ezt a megállapítást az, hogy Szemere Bertalan 1848. június 12-i rendeletével, amelyet saját kezével vetett papírra, felállított egy „budapesti minister — rendőri hivatalt”, másutt „bizottmányként” emlegetve, többek között „a nyomtatványok vizsgálására” kiterjedő hatáskörrel, s egyúttal magában a rendeletben kinevezte Tavassy Antalt évi 600 pft fizetéssel az újonnan felállított rendészeti szervbe „újságnéző irattárnoki jegyzővé”.¹⁴³ Az új hivatalnak ez az — egyetlenegy, viszonylag alacsony beosztású tisztviselőt foglalkoztató, mai kifejezéssel és nemcsakély malíciával élve — osztálya, a „sajtóosztály”,¹⁴⁴ nem sokat tehetett. Annál kevésbé volt erre lehetősége, mert hiszen a közvetlen intézkedési jogkört ez a rendelet is meghagyta a helyi hatóságoknál. Tavassy Antal nemigen tehetett sokkal többet, mint hogy figyelemmel kísérte a kezébe került nyomdatermékeket és alkalmanként jelentett, mégpedig legalább feltehetően a miniszternek e rendeletben megfogalmazott irányelvét követve: „Mindent tudnunk kell mi az álladalmat érdekl, semmit a mi a közre és csendre nem vonatkozik”. A Szemere Bertalan vezette első magyar belügyminisztérium a rendelkezésünkre álló adatok tanúsága szerint csak a felügyeleti jogkört akarta és tudta gyakorolni a sajtóügyekben. Nem lépett fel kezdeményezőként és kivált nem valóban drasztikusan sem a hírlapok, sem a nyomdák ellen, kivéve az olyan legsúlyosabb kényszerhelyzetet, amilyen az ország déli részein alakult ki, bár még az ilyen helyzetben sem a lavina elindítójaként, hanem csu-

¹⁴¹ O. Lt. Büm. R. O. 6585: 1848. 2. kf. 120. sz.

¹⁴² Általános rendészeti feladatkörének keretei között egy alkalommal védelmébe vette a belügyminisztérium a megtámadott *szellemi tulajdont* is Wagner József pesti műkereskedő kérvénye alapján, amelyben a panaszos az általa kiadott arcképek utánnyomásának az eltiltását kérte. A központi belügyi kormányzat 1848. július 22-i keltezéssel ez ügyben megkereste Pest városát, hogy tegyen az elsőfokú hatóság célszerű intézkedéseket, mivel „az Írók és Művészek méltán igényelhetik, hogy szellemi tulajdonuk a másolók és után nyomók káros beavatkozásai ellen biztosítsák”. O. Lt. Büm. R. O. 5996: 1848. 2. kf. 101. sz.

¹⁴³ O. Lt. Büm. eln. 325: 1848. sz.

¹⁴⁴ A „sajtóosztály” felállításának szükségessége homályosan derenghetett Szemere Bertalan fejében. Erre vall a „külügyi ministeren” kívül valamennyi miniszterhez intézett saját kezű fogalmazású, 1848. május 17-i felkérése, amely szerint: „Kell hogy a sajtó a ministeri eljárásról s munkálkodásról sűrűbben értesítsék”, ezért „azt, melyik minister meddig, miben dolgozik, és azt a mit nem egészen hivatalosan, de tudatni mégis kell, bár mi oknál fogva, azt kérem este, vagy kórán reggel naponkint a belügyministeriumba Házmán Ferenc tanácsnok úr czíme alatt küldeni, és pedig 4 példányban.” O. Lt. Büm. eln. 78: 1848. sz.

pán fokozott keménységgel,¹⁴⁵ a sajtótörvény betartására azonban — apróbb, semmi esetre sem döntő jelentőségű „lazításokkal” — nagy következetességgel törekedett, és így az is megállapítható, hogy amikben „hibázott”, azok szinte kivétel nélkül e burzsoá törvény „fogyatékoságainak” tudhatók be.¹⁴⁶

ÖDÖN BOTH

PRESSEVERORDNUNG DES INNENMINISTERS BERTALAN SZEMERE UND DIE TÄTIGKEIT DES UNTER SEINER LEITUNG STEHENDEN MINISTERIUMS IN PRESSEANGELEGENHEITEN
IN 1848

(Zusammenfassung)

In der Einleitung und im § 1 des ersten ungarischen Pressegesetzes v. J. 1848 wurde festgelegt, dass die Möglichkeit für jedermann gesichert wird, seine Gedanken durch Presse, ohne Zensur frei mitzuteilen und zu verbreiten. Im I. Kapitel dieses Gesetzes wurden die Pressvergehen festgestellt und die stufenweise pressrechtliche Verantwortlichkeit eingeführt. Im II. Kapitel wurde das Gerichtsverfahren — das den Schwurgerichten anvertraut wurde — geregelt. Kapitel III verfügte über die periodischen Zeitschriften und Kapitel IV über die Druckereien und Buchhändler.

Die Durchführung des III. und IV. Kapitels des Gesetzes wartete auf das unter der Leitung von Bertalan Szemere stehenden Innenministerium. Die Presseverordnung, die von einem, eine allgemeine Begründung gebenden Praeambulum und nachdem von zwei Kapiteln, die über die monatlich mindestens zweimal erscheinenden Zeitungen oder Zeitschriften, bzw. von Druckereien und Buchhändlern verfügte, bestand, wurde von dem Minister selbst ganz rasch angefertigt. Die Verordnung von Bertalan Szemere hat in seinem Praeambulum nachdrücklich betont, dass er sich an Innehaltung des Gesetzes folgerichtig hält: „Es muss im Staate eine Macht sein, die über alles steht und das ist das Gesetz. Das darf von niemanden und niemals

¹⁴⁵ Témánkon most kívül esvén, e helyütt még futólagosan sem vállalkozunk a nemzetiségi megmozdulásokkal kapcsolatos korabeli magyar álláspontnak és követett gyakorlatnak a felvázolására. Ezt már egyszer különben is megtettük. (Both Ödön: *Szemere Bertalan nemzetiségi politikája 1848 nyarán*, Szeged, 1958.) Ezért csupán szorosan a sajtóügyekhez tartozóan emlékezünk meg arról, hogy a *válságos helyzet-ről* értesülvén adta ki utasítását 1848. május 23-án Szemere Bertalan a jelentő Csernovics Péter királyi biztosnak: „Szükség esetében... rendkívüli hatalmánál fogva, a nyomdákat s a könyvnyomdákat rendőri felügyelés alá véteti, és nyomattassék bár mi, de kivétel a nyomdából előleges engedelem nélkül eltiltja... Ha másképpen nem véheti elejét a lázító nyomtatványoknak, a nyomdákat mindenütt be is zárathatja.” *O. Lt. Büm. eln.* 96: 1848. sz.

¹⁴⁶ Legalább a tanulmány utolsó jegyzetében, mintegy *utószóként*, engedessék meg a szerzőnek, hogy ejtson még néhány, részben érzelmi töltetű szót. Az elmúlt évtizedekben nem sűrűn nyílt lehetőség jogász professzor munkásságának elismeréseként Emlékkönyv kiadására. Tudomásom szerint erre utójára 1958-ban került sor (*Jogi Tanulmányok dr. Búza László ... oktatói működésének 50. évfordulójára*, Szeged, 1958). Ezért legyen szabad megragadnom az alkalmat, hogy ne csupán *dr. Martonyi János* egyetemi tanárnak, egykori professzoromnak és jó három évtizede nagyrabecsült kari kollégámnak ajánljam a magyar alkotmányjog és államigazgatási jog egyik határterülete múltjának feltárását célzó jogtörténeti tanulmányomat, hanem az elemi népiskolai tanítóimtól kezdve Emlékkönyvvel meg nem tiszteltett professzoraimmal bezárólag mindazon oktatóimnak is, akiknek áldozatos munkája nélkül ez a szerény alkotás sem készülhetett volna el.

unbestraft übertreten werden". Der Verordnungsverfasser hat mit konkreten Verfügungen dahingestrebte, um die Vorschriften des fast unter Stunden entstandenen Pressegesetzes präziser und leichter vollstreckbar zu machen.

Die Leiter der autonomen Organisationen (Komitate und Städte) wurden von der Presseverordnung zwecks des Zentralkontrolls und vielleicht auch der Registrierung zur Anfertigung einer vierteljährlichen Zusammenschreibung und deren Übersendung verpflichtet. Die Zusammenschreibung musste den Namen und die Adresse des Inhabers, des Herausgebers und des verantwortlichen Redaktors der Zeitschrift, weiterhin die Bezeichnung der herstellenden Druckerei, wievielmals die Zeitschrift wöchentlich, in welchem Format, für welchem Preis erscheint, ist die politischen Inhalts oder nicht, enthalten. Die Erscheinung einer neuen Zeitung, bzw. die zwischenzeitlichen Änderungen mussten sie sofort melden. Auch zwecks des Zentralkontrolls wurde eine Meldungspflicht über die Presserzeugnisse von der Verordnung vorgeschrieben und die Druckereien wurden verpflichtet über jene glaubwürdige Protokolle zu führen. Die Vorschriften der Verordnung wurden grösstenteils dahingehend, um die Vorbedingungen zur Festlegung der Identität der Täter Pressevergebern zu sichern. In der Praxis wurde die höchste Sorge in der Relation sowohl der Zeitschriften, als auch in der der Druckereien von der Einbürgerung des Instituts der Kautions verursacht, in der Regelung dieser Institution wich die Verordnungsregelung kaum von der gesetzlichen in merito ab.

Die Leiter der Komitate und der freiköniglichen Städte haben ihrer Meldungspflicht grösstenteils genug getan, es gab aber manche, von denen sie versäumt wurde. Die Hauptursache dieser Erscheinung konnte die unrichtige Auslegung der Rechte der Selbstverwaltungen sein, es gab nämlich manche, die höchstens eine prinzipielle Direktive von der Zentralregierung anzunehmen bereit waren, weil „die Verfügung zwecks der Durchführung der Gesetze — wurde z. B. vom Bürgermeister von Pest betont — ist die unmittelbare Aufgabe des Munizipiums". Unter solchen Umständen wurde es unmöglich eine ländliche Zusammenfassung über die periodischen Zeitschriften anzufertigen.

In den meisten Fällen wurde der Innenminister in der Frage der Kautions gezwungen zu verfügen. Die periodischen Zeitschriften bezüglich hilt er sich konsequent zu den folgenden: 1. die Tageblätter mussten 10 000 Ft, die monatlich mindestens zweimal herausgegebenen eine Kautions von 5000 Ft deponieren, u. zw. 2. in Bargeld oder 3. mit einem auf einem Grundstück mit doppelter Gewährschaft intabulierten Verpflichtungsschein, 4. die neue Zeitungen waren verpflichtet vor ihre erste Erscheinung, die vor der Promulgation des Gesetzes herausgegebenen innerhalb zwei Monaten, spätestens bis zum 11. Juni 1848, 5. aber nur im Falle, wenn sie mindestens teilweise politischen Inhaltes waren, die Kautions hinterlegen. Obwohl Bertalan Szemere auch im Falle von Lajos Kossuth, des späteren Regentpräsidenten die präzise Innehaltung der die Kautions bezüglichen Regeln verlangte, wurde auch stellenweise auf gewisse Konzessionen gezwungen. So wurde die Kautions der von István Launer in Selmecbánya zu veröffentlichen gewünschten slowakischsprachigen Zeitung von der Regierung selbst übernommen; zur Kautions der pressburger slowakischen Zeitung wurden die Aktien von Eisen- und Zuckerfabriken angenommen; ein Herausgeber der auf mehreren Sprachen veröffentlichten Zeitung: Népbárát (Volksfreund), u. zw. das Komitat Pest wurde nicht zur Intabulierung des Verpflichtungsscheines gezwungen.

Was die Kautions der Druckereien angeht, hier tauchte als grundlegende Problem auf, dass die altgegründeten auch zur Deponierung verpflichtet sind, oder nur die neue, u. zw. in Budapest mit der Hinlegung von 4000 Ft Bargeld, in anderen Ortschaften mit der von 2000, wie es mit restriktiver Auslegung vom Gesetz und von der Verordnung vorgeschrieben wurde. Vom Innenministerium wurden mit extensiver Interpretation auch die alten Druckereien zur Deponierung der Kautions verpflichtet, in diesen Fällen wurde es aber ein mit doppelter Garantie auf Immobilien intabulierte Verpflichtungsschein auch genügend.

Die Schlussfolgerung dieses Studiums ist, dass Bertalan Szemere und das unter seine Leitung stehendes Ministerium sich an Innehaltung der Gerechtigkeit möglicherweise hielt und so wurde die Pressefreiheit im Rahmen des unter den Ergebnissen der bürgerlichen Revolution entstandenen Pressegesetzes wirklich gesichert.